

”אֲבֹהוֹת הַיָּא פֶּרַח שְׂגַדְל לְהִיּוֹת עֶץ
וְנוֹתָן צֶל לִילְדִים”

ברית אבות

עבודה עם ולמען אבות
מחוסרי עבודה ומשפחותיהם

תיעוד התוכנית

מעורבות מרכז לשותפות ומעורבות בקהילה (ע"ר)

معروفوت - مركز مشاركة وشراكة جماهيرية

העמותה לתכנון ולפיתוח שירותים לילדים
ובני נוער בסיכון ומשפחותיהם (ע"ר)
מיסודו של ג'וינט ישראל ובתמיכתן של ממשלת
ישראל והפדרציה היהודית של ניו-יורק

"אֲבֹהוֹת הַיָּא פֶּרַח שְׁגַדֵּל לֵהִיּוֹת עַץ וְנוֹתָן צֶל לִילְדִים"

ברית אבות

עבודה עם ולמען אבות מחוסרי עבודה ומשפחותיהם

תיעוד התוכנית

די"ר רוני סטריאר
גבי שרונה עברוני לפין
מר מוחמד עמאש

נובמבר 2008

עריכה: גילת עירון

כתיבה: די"ר רוני סטריאר, גבי שרונה עברוני לפין, מר מוחמד עמאש

הבאה לדפוס: חני הראל אשל

מזכירות ותיאום: סימונה דוד, אשל

עיצוב וביצוע גרפי: פנינה נחמיאס, גיוינט ישראל

הוצאה לאור: טוביה מנדלסון, אשל

חשון-כסלו - 2009

כל הזכויות שמורות לאשלים ולמעורבות, מרכז לשותפות ולמעורבות בקהילה.

תוכן העניינים

5	דברי פתיחה
9	הקדמה
11	סיפורי "ברית אבות"
13	תיאור קצר של התוכנית
13	• מטרת
13	• אוכלוסיית היעד
13	• מודל
15	השלבים ביישום התוכנית
16	תכני סדנה: עבודה קבוצתית
18	סקירת הספרות
18	• מקומם של אבות
19	• תפקידי אבות
20	• משמעות האבהות
20	• מחקרי אבות בישראל
21	• השפעת אבות על התפתחות ילדים
22	• אבהות ואבטלה
23	• אבהות ותוכניות התערבות
24	"ברית אבות" - שלבי התוכנית
26	תיעוד התוכנית
26	שיטת איסוף הנתונים
26	ממצאים
26	• השפעת האבטלה על המשתתפים
28	• מהי אבהות
31	• מניעים להצטרפות
37	• תרומת התוכנית
45	• המלצות המשתתפים לשיפור התוכנית

47	דיון
49	פרקטיקה משלבת
49	מעורבות
50	שותפות
50	רגישות תרבותית
50	סינגור חברתי
51	שינוי חודעתי, חודעות עצמית וחברתית
52	קווים לפיחות תוכניות עם ולמען אבות
53	ביבליוגרפיה
57	קריאה נוספת
61	נספח
61	שאלות ראיון בראשית התהליך •
61	שאלות התיעוד בסוף התהליך •

דברי פתיחה

עמותת "מעורבות"

עבודה עם אוכלוסיות מודרות מחייבת - בכל שלב משלביה - למידה מתמדת והתפתחות מקצועית, המכירה בכוחותיו של הלקוח המודרן, בחשיבות קולו ובנקודת מבטו הייחודית.

בין השנים 2004 - 2008 פותחה תוכנית "ברית אבות" בשותפות בין "אשלים" ובין עמותת מעורבות, עמותה ציבורית שנוסדה ב-1998 לשם קידום זכויותיהם החברתיות של הורים וילדים בישראל, במיוחד אלה הסובלים עוני, אי-שוויון והדרה חברתית. הודות שיתוף זה הייתה לנו הזכות לעבוד עם אבות ואנשי מקצוע מעולים, מהם למדנו רבות.

מטרוחיה העיקריות של עמותת מעורבות הן:

שיפור רווחתם של הורים וילדים, בפרט אלה הסובלים מהדרה חברתית ועוני;

עידוד מעורבות אקטיבית של הורים למען יצירת חברה משלבת;

הידוק הקשר והשותפות בין הורים מכל הקשת התרבותית ובין אנשי מקצוע, נציגי שירותים, מנהיגים קהילתיים ומעצבי מדיניות למען רווחת המשפחה בישראל.

אנו מקווים כי באמצעות תיעוד זה נוכל לחלוק את ההתנסות ואת חוויית הלמידה הכרוכה בעבודה עם אבות מחוסרי תעסוקה - אוכלוסייה המודרת, לרוב, מהשירותים החברתיים.

זוהי לי הזדמנות נעימה להודות לכל מי שנטל חלק בעבודתנו המשותפת: בראש ובראשונה לאבות ומשפחותיהם שהשתתפו בתוכניות, נתנו בנו אמון ולא חסכו מאיתנו, לאורך כל הדרך, את ביקורתם הבונה; לאנשי "אשלים" - שותפינו בפיתוח התוכנית - ובראשם ראשי תחום הגיל הרך: הגברות דבורה פריד, רינה קמינסקי ורותם עזר-אליהו וכן לגברת ריטה פרו-נסארלדין, מנהלת תוכניות בכירה.

תודה על המעורבות הפעילה ועל קידום הפרויקט למר נעמאן פוקרא, לגברת פתחיה אגבאריה ומר ראגיב עבאס - מנהלי אגפי הרווחה ביישובים בהם התקיימה התוכנית - וכן לגברת רבקה בורנשטיין ולמר אריאל שכטר, מאגף הרווחה בחיפה; לרכזי הקבוצות ועובדי אגפי הרווחה ביישובים - אמין רינאווי, גייריאס חירי ועמאד ג'בארין; ולמנחי הסדנאות - עאמר באכר, יסרא זערורה וסאלח; לרכזי התוכנית הארצית - רשא נאטור, עביר חלבי ומוחמד עמאש; לכל חברי הנהלת מעורבות ולצוות העמותה שעמלו ותרמו רבות לתוכנית בצמתיה המשמעותיים; ותודה מיוחדת לגברת שיר גוד - קודמתי בתפקיד, מנהלת עמותת מעורבות - שהובילה לשותפות עם אשלים והטביעה ביכולותיה ובמקצועיותה חותם משמעותי ובעל ערך לגיבושה של התוכנית והתפתחותה בשלוש השנים הראשונות; ולא אחסיר תודה למר מוחמד עמאש שהקדיש ממרצו לתוכנית והעשיר אותנו בחוכמה, רגישות וידע, שרכש בעבודתו עם אבות.

לבסוף, ברצוני להודות במיוחד לד"ר רוני סטריאר על החותם האישי והייחודי שהוא הטביע בעמותת מעורבות, על ששכלל באופן ניכר את הרמה המקצועית בעבודתה עם אבות, על חלקו בפיתוח המודל ועל כתיבת חוברת זו; ולכל אלה שעשו במלאכה ועל הזכות שניתנה לי להיות חלק מצוות התיעוד - תודה מיוחדת אישית ממני.

שרונה עברני-לפין
מנהלת עמותת מעורבות

עמותת "אשלים"

אשלים הינה עמותה המפתחת שירותים לילדים בסיכון ולמשפחותיהם, ומייחסת לעבודה עם אבות חשיבות רבה.

"כרית אבות" היא תוכנית ייחודית לתמיכה באבות מובטלים בחברה הערבית בישראל. בבסיס התוכנית עומדת התפיסה כי חוויית האבטלה גורמת לתחושות של כישלון ופגיעה בדימוי העצמי של ההורה המובטל, תחושות אשר יש להן השפעה ישירה על הקשר בין האב לילדיו, וגורמות קושי רב בתפקודיו - באשר הוא הורה.

מטרת התוכנית לתמוך באבות, לפעול לחיזוק הקשר בינם לבין מערכות השירותים השונות, ולסייע בחיזוקם בהיותם הורים.

בחוברת זו, שנכתבה בשיתוף עם עמותת "מעורבות", אנו מביאים את תיעוד התוכנית בחלק מהישובים בהם היא פעלה - במטרה לסייע לאנשי מקצוע לבנות תוכניות התערבות עם אבות, ולספק להם כלים נאותים לביצוע התערבויות באופן מקצועי ומושכל.

אנו מקווים כי החומר המופיע בחוברת יעודד אנשי מקצוע להרחיב את העבודה עם אבות ומשפחותיהם לשם השלמתן ושיפורן של תוכניות התערבויות לעתיד לבוא.

ד"ר רמי סולימני
מנכ"ל עמותת אשלים

יולי 2009

הקדמה

"ברית אבות" הינה התוכנית הניסיונית הראשונה שפותחה, ביוזמתם המשותפת של עמותות "אשלים" ו"מעורבות", לתמיכה באבות מובטלים בחברה הערבית בישראל.

תוברח זו מפרטת את המטרות, השלבים והרצינות של התוכנית, תוך סקירת הספרות הרלוונטית, ומציגה את קולותיהם, תפיסותיהם וחוויותיהם של האבות המשתתפים ושל אנשי המקצוע שליוו את הפרויקט. התוברת מסכמת את התובנות העיקריות העולות מיישום התוכנית, ומתארת את השלכותיהן האפשריות לפיתוח תוכניות התערבות עם ולמען אבות מודרים.

חיעוד התוכנית ברית אבות מאפשר להעמיק את הידע הקיים אודות תוכניות התערבות לאבות, בכלל; ואודות תוכניות התערבות לאבות מובטלים ומודרים, בפרט. כל אלה פותחו על רקע המחסור הבולט בתוכניות התערבות לאבות - באופן כללי - ולמובטלים שביניהם, במיוחד. מחסור זה בולט בישראל בעיקר בקרב החברה הערבית, חברה הסובלת מקיפוח ברמת השירותים החברתיים ומהזנחה.

התוכנית נוסחה במספר יישובים ערביים בישראל, ולמרות היקפה המצומצם, היא הצליחה לתרום תרומה משמעותית לפיחוח הידע הנחוץ לגיבוש תוכניות התערבות עם ולמען אבות מודרים.

ניסיונותיהם של האבות המשתתפים מחזקים את התחושה שאבות החיים בהדרה חרורים רצון לפעול למען עתיד טוב יותר לילדיהם. קולותיהם מאשרים אף את הטענה שנקודת המבט שלהם הינה מקור ידע חיוני לעיצוב תוכניות התערבות. תוכניות אלה צריכות להכיר את הידע המצוי בידי אבות וקהילותיהם, ועליהן להיעזר בו כדי שתוכלנה לתת מענה הולם לצורכי המשתתפים. העדויות שנצברו במהלך ניסוי התוכנית מצביעות על מרכזיות חוויות הילדות של המשתתפים בתפקודם העכשווי כאבות. מרכזיות זו מחייבת לשלב מרכיב של העלאת ועיבוד של חוויות ילדות.

ככלל, תוכניות התערבות מתבססות על עבודה קבוצתית, ואופן עבודה זה היווה מרכיב חיוני בהצלחתה של התוכנית. למרות רתיעתם הראשונית של האבות והמשתתפים האחרים מהתנסות קבוצתית היא הצליחה להעניק להם בהמשך תחושה של זהות והשתייכות, וליכדה אותם מבחינה חברתית.

ניסיון התוכנית מלמד אף שגיבוש קבוצה של אבות מחייב השקעה רבות מאמצים מתמשכים (וגיוס אבות, במקוון רחב של שיטות. ההשקעה הרבה איננה נדרשת *reaching out* ליישוג) רק בשלב היישוג; היא משמעותית, לא פחות, בשלבי גיבוש הקבוצה ובישימורה.

אכן, הקבוצה, כשלעצמה, תורמת להצלחת התוכנית, אולם אבות רבים חזרו וטענו שאחת הסיבות המרכזיות להשתלבותם בתוכנית הייתה דווקא הגישה האישית והפרטנית כלפיהם מצד המנחים והרכזים המקצועיים. מכאן, שאחת התובנות המרכזיות בתוכניות התערבות עם ולמען אבות החיים בהדרה היא שעליהן לשלב, לצד מתודה קבוצתית, אלמנטים של עבודה פרטנית.

עדויות המשתתפים מתקקות את הטענה שהדרה מהווה גורם סיכון עבור אבות ומשפחותיהם. על כן, תוכניות המיועדות לאבות מובטלים צריכות להתמודד עם הקשרים פוליטיים, חברתיים, כלכליים ואחרים - הגורמים למצב ההדרה (כמו קיפוח, ניצול, דיכוי חברתי או גורם אחר)

תוך דאגה לקידום זכויות חברתיות. תוכניות אלה צריכות לסייע בידי המשתתפים וקהילותיהם להתמודד עם ביטויי הדרה ושורשיה.

חובנה נוספת הנובעת מהצלחת התוכנית מתייחסת לגישה המקצועית של הרכזים והמנחים שלה. עדויות המשתתפים מדגישות את החשיבות שהם נתנו לִיחס האישי, הדואג, המכבד והשוויוני - הלא פטרנליסטי - לו הם זכו מצד אנשי המקצוע, ואשר קידם את הצלחת התוכנית. חוברת זו מביאה עדויות רבות הממחישות את חשיבותן של הגישות המקצועיות-ייחודיות של התוכנית, ותרומתן להצלחתה.

אבהות הינה תופעה דינמית, ופנים רבות לה. עדויות המשתתפים מאשרות את התפיסה הגורסת שתוכניות התערבות המיועדות לאבות צריכות להתחשב בשונות המעמדית והתרבותית הקיימת בין קבוצת אבות אחת למשנייה. בהקשר זה התוכנית מלמדת שאין לדבר על אבהות אלא על אבהיות. מכאן הצורך לפתח תוכניות התערבות המשקפות שונות זו, תוך התייחסות לתפיסות האבהות התרבותיות והייחודיות של כל אחת מאוכלוסיות היעד.

מניעי אבות לקחת חלק בתוכניות התערבות עשויים להיות מורכבים ומגוונים, מודעים ושאינם מודעים. זאת ניתן להסיק מקולות המשתתפים ומנקודות מבטם. המניעים כוללים טווח רחב של שיקולים וציפיות, לרבות חיפוש עבודה, העלאת רמת ההון האישי, רצון ללמוד, שאיפה לצמיחה אישית, שיפור כישורי הורות, שיפור הקשר עם השירותים החברתיים, קשר אישי עם אנשי מקצוע, יציאה ממעגל הבדידות, עזרה בהתמודדות עם חוויות עבר, ומניעים שונים אחרים. הצלחתן של תוכניות התערבות תלויה אם כן ביכולתן להתייחס למגוון זה של מניעים, על ידי אימוץ ראייה כוללת והוליסטית של ציבור המשתתפים.

מי שנטלו חלק בברית אבות העידו שחויית האבטלה גוררת תחושה קשה של כישלון, גורמת להסתגרות, לירידה דרסטית בדימוי העצמי ומעצימה תחושות של אשמה עצמית. הניסיון מלמד עוד שתוכניות התערבות, המיועדות לאבות מודרים, צריכות לדחות שיח המטיל את אחריות ההדרה על המודר עצמו, שיח המבודד אותו יותר על ידי הטלת הדופי בו. תוכניות שכאלה צריכות לקדם שיח נגדי, המדגיש את חשיבות קיומן של זכויות ותפיסות חברתיות המבוססות על אחריות וסולידריות. פרקטיקה נכונה תצליח לשלב ולעודד מעורבות, ליצור שותפויות, תצליח לפתח תודעה ומודעות חברתית-אישית, ותעודד יכולת למידה הדדית בין המשתתפים. תיעוד זה אף ממחיש את החשיבות של תוכניות התערבות בפיתוח ההון האנושי והחברתי אצל המשתתפים.

לסיכום, אנו מודים לכל מי שלקח חלק בתיעוד החוברת, לאבות המשתתפים והרכזים המקצועיים על תרומתם בפיתוח הידע והתודעה החברתית, שכה נחוצים לבניית חוכמת התערבות.

ר"ר רוני סטריאר
גבי שרונה עברני לפין
מר מוחמד עמאש

נובמבר 2008

סיפורו של א', אב לארבעה: "לראות את החיים דרך עיני הילדים שלי"

א' הוא אב לארבעה: שתי בנות - בנות שש וארבע; ושני בנים - בני שלוש ושנה.

לפני נישואיו שהה א' בחוץ לארץ כשמונה שנים. עם שובו לישראל עבד א' במאפיה.

עוד בהיותו נער ומתבגר סבל א' מקשיים במציאת עבודה מתאימה, שהמשיכו ללוות אותו גם לאחר נישואיו. רכז התוכנית הכיר את א' דרך לשכת התעסוקה, לאחר שנפגע בתאונת עבודה עקב נפילה. א' לא חזר לעבודה, היה במצב רגשי וגופני קשה, ונמצא ימים רבים בחוסר מעש ובמרירות. הוא התקשה להיעזר במשפחה או בחברים, כיוון שמערכת התמיכה החברתית והמשפחתית שלו הייתה חלשה. מצבו הלך והחמיר והיו לכך השפעות שליליות על ילדיו ועל הקשר שלו אתם.

א' הוזמן על ידי רכז תוכנית ברית אבות להשתתף בפרויקט ולהיות חלק פעיל בקבוצה. כמו רוב האבות א' התקשה - בתחילה להסתגל לעבודה קבוצתית; אולם לאחר שלושה מפגשים הוא הפך המתמיד מבין כולם, שיתף פעולה עם אבות אחרים, וסייע רבות לקבוצה כולה. לדעתו של א', ההדרכה, הליוי והחוויה הקבוצתית - עזרו לו מאוד. לבסוף, הוא מצא עבודה באספקת מוצרים למסעדות.

לפי דבריו, הפעילות המשותפת של אבות וילדים חיזקה בו את הקשר אתם, שינתה ועצבה את התפיסה ההורית באופן ספציפי והשפיעה על נקודת המבט שלו בכלל. הוא הגדיר זאת כך בעצמו: "התחלתי לראות את החיים דרך עיני הילדים שלי."

סיפורו של ג', אב לשניים: "מאבטלה לעסקים"

ג' נשוי ואב לשני ילדים - בני חמש וארבע.

כל חייו עבד ג' בענף הבנייה. לפני שמונה שנים קנה ג' בית, אך לאחר שאיבד את מקום עבודתו, ולא עמד בתשלומים - אבד לו גם ביתו. אז חש ג' שעולמו חרב עליו. הוא נקלע למצב נפשי קשה ולא הצליח להתאושש ממנו. ג' אף סירב להירשם בלשכת התעסוקה ודחה קבלת עזרה מרשויות הרווחה.

דרך שנים ופעילים שכונתיים רכז התוכנית איתר את ג', והזמין אותו להצטרף לקבוצה. ג' הגיע לכל המפגשים והיה פעיל מאוד. לאחר שפגש מספר אבות שנקלעו למצבים דומים - חמורים אף בהשוואה לאלה שלו - הוא למד כיצד להתמודד עם מצבו החדש והחל להתייחס לקשייו במידה מסוימת של הומור. בהמשך הוא נהג להצחיק את החברים בקבוצה ושאב מהם השראה. ג' שיתף את בניו במפגשים ולמד לשמח גם אותם. השתתפותו ומעורבותו הפעילה בתוכנית תרמה לה תרומה מיוחדת. אין ספק כי הרבה הודות לו האווירה המשפחתית בתוכנית התפתחה והשתפרה ממפגש למפגש.

באחד המפגשים החל ג' לחשוב על חזרה למעגל העבודה. הוא שיתף בכך את חבריו בקבוצה וסיפר להם על הרעיון העסקי שלו. יוזמתו זכתה לעידוד רב מצד כל המשתתפים וכיום יש ל-ג' עסק עצמאי, עם חמישה עובדים ושני רכבים.

תיאור קצר של התוכנית

בשנת 2004 החלה תוכנית ברית אבות, שהינה תוכנית ניסיונית-ייחודית בחברה הערבית, לפעול בקרב אבות ערבים במספר יישובים ערביים בישראל. התוכנית היא פרי של יוזמה רעיונית משותפת בין עמותות "אשלים" לעמותת "מעורבות", והיא הראשונה בישראל שתומכת באבות מובטלים לילדים בגילאים צעירים. מטרתה של התוכנית לתת מענה לאבות מובטלים בקרב אוכלוסיות מודרות והשתתפו בה עשרות אבות מחוסרי עבודה.

עמותת אשלים בשיתוף עם ילדים בסיכון ומשפחותיהם, פועלת לצמצום במצבי סיכון וסכנה בקרב ילדים ובני נוער, לקידום איכות תייהם והשתלבותם בחברה; עמותת מעורבות עוסקת בקידום זכויות חברתיות של הורים וילדים בישראל ובפרט של אלה הנפגעים מהיעדר שוויון, הדרה חברתית ועוני.

על רקע המיתון הכלכלי שהתרחש בראשית המאה הנוכחית ושגרר אחריו עלייה מדאיגה בשיעורי אבטלה ובאחוזי תחולת העוני - באה יוזמה זו ובקשה לתת מענה הולם לבעיית האבטלה; בעיה שנפוצה בקרב הסקטורים הפגיעים בחברה הישראלית: בעירות הפיתוח, בפריפריה ובקרב יישובים הערביים במיוחד, בהם שיעורי האבטלה עלולים לעתים להגיע לכדי עשרות אחוזים.

מטרות התוכנית:

- לתמוך באבות בתקופה של היעדר תעסוקה;
- לחזק את הקשר בין האב המובטל ובין ילדיו;
- להעמיק את הזיקה בין אבות מובטלים ובין מערכת השירותים החברתיים;
- לקדם שיתוף פעולה בין אבות מחוסרי עבודה ובין מעסיקים;
- ליצור רשת חברתית של אבות מובטלים;
- להגביר את הסיכוי במציאת עבודה.

אוכלוסיית היעד:

אבות מובטלים לילדים בגילאי לידה - שמונה, המזכרים בלשכות הרווחה, עם דגש על אבות הזקוקים לתמיכה בהוראתם.

מודל התוכנית

התוכנית כוללת מספר שלבים ומונה מספר מרכיבים:

1. גיוס אבות

תוכנית ברית אבות מעודדת פעולות יישוג ברמה המקומית-קהילתית, בגיוס וגיבוש קבוצה של אבות מובטלים. מרכיב זה חשוב והכרחי בתהליך הקמתן של תוכניות המיועדות לאבות המחייב השקעה רבה ובכלל זה הפעלת שירותים ומוסדות בקהילה, פגישות אישיות,

ביקורי בית, פעולות הסברה, איתור מנהיגים, זיהוי רשתות חברתיות וטכניקות יישוג מגוונות אחרות.

2. הקמה והפעלה של קבוצת אבות - "ברית אבות"

לאחר תום שלב הגיוס, האבות מוזמנים להצטרף לקבוצת ברית אבות. קבוצה זו פועלת במתכונת של סדנה מונחית, והיא מיועדת לתמוך במשתתפים בתחומי הרוח ומשפחה. האבות המשתתפים בתוכנית דנים בנושאים אישיים וקבוצתיים, אשר עולים מתוך ניסיונם כאבות, במובן רחב; וכאבות במצב של חוסר תעסוקה, בפרט. בנוסף, הקבוצה מעודדת את מעורבותם של האבות במסגרות שמטרתן לקדם את התשתיות החינוכיות והקהילתיות של ילדיהם, בשילוב עבודה החנדבוחית של האבות עצמם. התוכנית מקנה כלים לתעל את הידע, הכישורים וניסיון החיים של האבות למען ילדיהם.

3. סיוע פרטני בחיפוש עבודה

במקביל להשתתפותם של האבות בקבוצת ברית אבות הם מופנים למסגרות ייחודיות, ומקבלים דרכן סיוע מקצועי שנועד למצות את סיכוייהם למצוא עבודה באמצעות הגברת המסוגלות התעסוקתית שלהם. סיוע זה ניתן ברמה פרטנית על ידי אנשי מקצוע מיומנים, האמונים על תחום התעסוקה ומכירים היטב את שוק העבודה המקומי.

בנוסף, החל משנת 2006, הפעילה עמותת מעורבות את "תוכנית אביחיל" של תביית-גיונט (תנופה בתעסוקה), ותוכנית ברית אבות חברה אליה. תוכנית אביחיל מקיימת בשיחוף עם עמותת מעורבות פעולות העשרה בתחומים שונים, וביניהם: פיתוח הון אנושי, שיפור השפות אנגלית ועברית וקידום מיומנויות מחשב. תוכנית אביחיל מעודדת אבות להיכנס לעולם העבודה ומלווה אותם במשך שלוש שנים. הליווי הוא אישי, וכולל מתן עזרה ויעוץ בפניה למקומות עבודה רלוונטיים, בקיום סדנאות לחיפוש עבודה ובזיהוי הזדמנויות תעסוקתיות. הכול מתנהל בתיאום מלא עם רכזי תוכנית ברית אבות.

4. פעילויות אב-ילד

זמן פנוי הוא פועל יוצא מאבטלה ממושכת, זמן שיכול היה להיות מוקדש לילדים ולמשפחה אך דווקא הריק הזה מעורר קשיים ומתחים רבים הפוגעים בתקשורת הפנים-משפחתית. תוכנית ברית אבות משלבת - בצד הפעילות הקבוצתית והסיוע בחיפוש תעסוקה - מפגשים משותפים לאבות וילדים כדי להעמיק את הקשר ביניהם גם בתקופה משברית זו.

5. יצירת רשת קהילתית לתמיכה באבות מתוסרי עבודה

התוכנית מקדמת גיבוש של רשת ביטחון עם ולמען משפחות בתקופת האבטלה על ידי יצירת שותפות עם ארגונים קהילתיים כמו: נציגי הסקטור הפרטי, הרשות המקומית, ועמותות מקומיות המעוניינים לפעול יחדיו לרווחת המשפחות.

השלב ביישום התוכנית

הטמעת תוכנית ברית אבות מתייבת מספר שלבים:

שלב 1 : יצירת חוזה יישוב / קהילה

יצירת חוזה לשיתוף פעולה בין התושבים לבין השירותים החברתיים המקומיים.

שלב 2 : בחירת צוות

צוות התוכנית כולל רכז יישוב ומנחי הכשרה, שיש לאתר ולהכשיר לתוכנית.

רכז היישוב, נוסף על פעולתו בגיוס אבות ובגיבוש הקבוצה באמצעי היישוג העומדים לרשותו - הוא אחראי גם על יצירת שיתוף פעולה בין המוסדות הקהילתיים והשירותים קיימים.

מנחי התוכנית תכננו והשתלבו בהנחיית סדנאות בתוכניות לאבות ובפעילויות משותפות להורים וילדים. תכנון הסדנאות שילב בין הצרכים שהועלו על ידי האבות ובין הדרישות המקצועיות של רכז התוכנית. למנחים יש מומחיות בהנחיית קבוצות, רקע תיאורטי ומעשי בעבודה סוציאלית וניסיון עשיר בעבודה קהילתית. הם עשויים להשתנות בהתאם לתחום מומחיותם וצרכי הקבוצה.

הכשרת הצוות המקצועי נעשתה ע"י צוות מטעם עמותת מעורבות וכללה סדרה של מפגשים בנושאים: עבודה עם אבות, השפעות המבנה החברתי, זכויות חברתיות, אבטלה, הדרה, פרקטיקה משלבת, התמודדות עם כעס ותסכול של אבות, דרכי יצירת קשר עם אבות ויסודות של עבודה קבוצתית.

שלב 3 : הקמת ועדת היגוי

הקמת ועדת היגוי מקומית, המורכבת מנציגי היישוב של הגופים הבאים: המועצה, שירותי הרווחה, שירות התעסוקה, מעסיקים ואבות מחוסרי עבודה ביישוב האמור.

שלב 4 : פעולות איתור

אבות מחוסרי תעסוקה נוטים להסתגר בביתם ולהגביל את עצמם לזירה המשפחתית בלבד, שכן הם חשים בושה, אשמה ותחושות עמוקות של כישלון. על כן, רבים מהם נמנעים מלהזדהות בציבור כאנשים-אבות מובטלים, מצב המקשה על איתורם וגיוסם לתוכניות. לפיכך, חייב צוות התוכנית ליזום פעולות רבות על מנת לעודד אבות-גברים לפרוץ את המעגל, יוצאת מהארון ולהצטרף לקבוצה.

שלב 5 : הקמת קבוצת "ברית אבות"

לאחר איתור וגיוס אבות מוקמת קבוצה הנפגשת על בסיס שבועי.

שלב 6 : עבודה קבוצתית

בסיום הגיבוש נערכת הקבוצה לסדנה, המתאימה בתכניה למאפיינים הייחודיים של קבוצת האבות הספציפית, אשר כוללים: אבהות, הורות, תקשורת משפחתית, התמודדות עם נושאי אבטלה, מיצוי זכויות, התמודדות עם כעס ותסכול ונושאים קרובים אחרים.

שלב 7 : פעילויות אב-ילד

במסגרת התוכנית מתקיימת פעילות סדירה עם ילדי המשתתפים. מטרת המפגשים אב-ילד היא העמקת הקשר בין האב לילדיו ולמידה חווייתית משותפת שלהם.

שלב 8 : ליווי אישי בנושא תעסוקה

התוכנית מעודדת את המשתתפים לקבל עזרה אישית וקבוצתית בחיפוש עבודה. המשתתפים מופנים לקבלת יעוץ תעסוקתי אישי, הכולל הפניה להכשרה מקצועית ולמקומות עבודה, וסיוע בחיפוש עבודה והתקרמות בה.

שלב 9 : סיום, הערכה, ליווי ומעקב המשתתפים

גם לאחר סיום התוכנית מוזמנים המשתתפים להיעזר בשירותים החברתיים שניתנים על ידי עובדי רווחה, רכזי תעסוקה וכוי ושהיו משולבים בתוכנית. כל זה במקביל לליווי כניסתם לקבוצות ייצוג שונות בקהילה, כפעילים בוועדות ובקבוצות-אינטרס.

תכני סדנה: עבודה קבוצתית

תכני הסדנה עוסקים בזוויות השונות של המשתתפים בהיותם גברים ואבות, וכן בנושאים שונים כגון הורות ומשפחה, תעסוקה ואבטלה או בסוגיות ייחודיות - בהתאם לאופייה של כל קבוצה.

להלן דוגמה מתוך אחת הסדנאות (בת שלושה עשר מפגשים) שהתקיימה במסגרת התוכנית:

מפגש 1 - הצגת התוכנית:

יצירת יחזה קבוצתי, הצגת תכני הקבוצה, מטרות התוכנית, דרכי עבודה.

מפגש 2 - אבהות:

דרך העלאה של חוויות אישיות, המשתתפים דנים במכלול התפיסות והדימויים שלהם ביחס לחושג "אבהות".

מפגש 3 - הורות ומשפחה:

באמצעות תרגיל, בו נערך שימוש בהשלכה (פרוייקציה), מנסים המשתתפים להבין ולחוש את תפקידיו של האב במשפחה.

מפגש 4 - מפגש אבות ילדים:

תוך כדי משחקים חווייתיים - משחקי דרמה ומשחקי כדור - אבות וילדים חווים דרך אלטרנטיבית לחקשורת.

מפגש 5 - תקשורת אב-ילד:

בנקודת המפגש אבות-ילדים האבות מעלים את חוויותיהם, לשם חיזוק הקשר ביניהם ופיתוח דפוסי תקשורת אלטרנטיביים.

מפגש 6 - הורות:

באמצעות משחקי תפקידים האבות דנים בדפוסי תקשורת במשפחה, ומנסים לפתח דרכים חדשות לקשר ישיר יוחר ופתוח.

מפגש 7 - זוגיות:

דיון על תפיסות שונות של זוגיות - שיתוף פעולה בין בני הזוג; חלוקת תפקידים ואחריות; מוקדי שליטה פנימיים וחיצוניים; הבנת הקשר שבין מוקדים אלה לבין אופן ההתמודדות עם בעיות ואחגרים הן בעבודה והן במשפחה.

מפגש 8 - מפגש אבות ילדים:

תרגילי פיסול בחימר וגבס דרכן אבות וילדים מנסים לבנות מודל לשיתוף פעולה ביניהם והמחשתו יחדיו.

מפגש 9 - סמכות הורית:

מתוך התבוננות במפגש הקבוצתי אבות-ילדים האבות נחשפים ודנים בקשר שלהם עם ילדיהם, על מנת לעודד את מעורבותם בחינוך שלהם.

מפגש 10 - תרבות וערכים:

דרך תרגילים וסימולציות המשתתפים מבררים את הערכים המנחים את התנהגותם בתור הורים ואבות, ונידונים ערכים תרבותיים כלליים והשפעתם על חינוך הילדים.

מפגש 11 - דיון וסיכום (ביניים)

מחולק לשני נושאים:

1. דיון בהשפעת האבטלה על עצמם ועל תפקידם כהורה;
2. סיכום ביניים ותכנון מפגש נוסף אבות-ילדים על ידי המשתתפים.

מפגש 12 - מפגש אבות-ילדים

מפגש 13 - מסקנות וסיכום כללי

למידה והסקת מסקנות מתוך מפגשי אבות-ילדים; סיכום ודיון בהשלכות של הסדנה על דפוסי מעורבות אבות.

סיכום, הערכה ותכנון להמשך

לאחר סיכום והערכת הסדנה המשתתפים מתכננים יחדיו מפגשים שבועיים שעוסקים בסוגיות המועלות על ידי חברי הקבוצה בנושאים שונים כמו פיתוח תודעה חברתית, זכויות חברתיות ומודעות אישית. כל זאת בשילוב פעילות הורים-ילדים עם גורמים חיצוניים נוספים ותכנון פעילות "שיאי" - למשל טיול משותף - לקראת סיום הפרויקט.

סקירת הספרות

העמדה הגורסת שאבהות היא גורם משמעותי לאיכות החיים של ילדים ומשפחות רווחת כיום במדעי החברה Marsiglio, Amato, Day, & Lamb, 2000. למרות זאת, אבות לא זוכים עדיין בקדימות ראויה בסדר היום של השידוחים החברתיים.

מחקרים מראים שחלק נכבד ממשפחות החיות בעוני, במדינות מערביות ושיאן מערביות ובכלל זה גם בישראל- הן משפחות ללא אב. בשלוש העשורים האחרונים, מצב זה של היעדר אבהות Fatherless, זכה להתייחסות מוגברת הן אצל קובעי מדיניות והן באקדמיה Blankenhorn, 1995; Andrews, et al., 2004. הסיבה לכך נעוצה בשינוי הדמוגרפי הדרמטי שחל במבנה המשפחה בקרב קבוצות מודרות בחברה המערבית. יותר משישים אחוז מהילדים, החיים מתחם לקו העוני בארה"ב, חיים במשפחות בהן האב אינו מתגורר באורח קבע עם משפחתו. הסיבויים של משפחות אלה להישאר במעגל העוני הינם גבוהים פי חמישה בהשוואה למשפחות עם זוג הורים; ופי שלושה בהשוואה למשפחות חד הוריות שבראשן עומד אב Marsiglio, 1995.

אבות משפיעים על טווח רחב של משתנים בחיי הילד והמשפחה Amato . Keith, 1991. נמצא קשר ישיר וחיובי בין מעורבות אבות לבין הישגים לימודיים, הסתגלות חברתית והתנהגות חברתית נאותה Bulanda, 2004; Brotherson White, 2007. למרות זאת, אבות לא שותפים לתוכניות התערבות רבות. פרופי אליעזר יפה, מהחוקרים הבולטים בתחום העבודה הסוציאלית בישראל, כינה את האבות: 'הלקוח הזנוחי של שירותי הרווחה בישראל'.

מחקרי אבות עוסקים בשלוש שאלות מרכזיות: לאן נעלמו האבות; מהי מעורבות אבות; מהי משמעותה של האבהות.

מקומם של אבות

במהלך שנות השבעים המאוחרות ותחילת שנות השמונים של המאה הקודמת נעשו - בארה"ב בעיקר - מחקרים נרחבים על מקומם של אבות במשפחה, והתמקדו בהשפעת היעדרות אבות על משפחתם (Fein, 1976; Gladieux, 1978; Biller, 1974, 1981; Maccobby, 1977). שורה של מחקרים בחנה את ההשפעות של היעדר האב על איכות חייו של הילד, באופן מיוחד (Biller, 1971; Lamb, 1981). רוב המחקרים התמקדו ודנו בשתי עובדות דמוגרפיות חשובות: העלייה בשיעור הגירושין; והכניסה המסיבית של נשים לשוק העבודה (Stay, 1998).

המסקנה העיקרית העולה מן המחקרים היא, שלהיעדר אב יש קשר ישיר עם מספר גדול של משתנים הקשורים ברווחת הילד והמשפחה (Pearson & Tohennes, 1990; Amato, 1993). מחקרים אלה תרמו לפיתוח המודעות באשר לחשיבות מעורבותם של אבות, ולהשפעת הקונטקסט החברתי על מקומם של אבות במערך המשפחתי (Furstenberg & Harris, 1993; Palkovitz, 2002).

מחקרים אחרים מצביעים על כך שמעורבות האב חורמת להתפתחות הרגשית, הקוגניטיבית והחברתית של ילדים, וכן לפיתוח מוקד שליטה פנימית שלהם; מנגד, היעדר מעורבות אב

קשורה בסדרה שלמה של משתנים שליליים, כגון הישגים לימודיים נמוכים, היעדר הסתגלות חברתית ונטייה להתנהגות בלתי נורמטיבית (Marsiglio, 1995; King, 1994; Lamb, 2004;).
 (Pleck 1997; Tamis-LeMonda & Cabrera, 2002).

תפקידי אבות

מגמה שנייה של מחקרים - על תפקידי האב ומעורבותו - התמקדה בשאלות: מהם תפקידי האב, איך ניתן להגדיר אבהות וכיצד ניתן לבחון מעורבות (Mackee & O'Brien, 1982; Lamb, 1982; Pleck & Levine, 1985; Radin, 1994; Pleck, 1987; Marsiglio, 1997; Furstemberg, 1988).

המחקרים - שחלק נערכו מתוך נקודת מבט החפתחותית, על פיה אבהות קשורה בחהליכים רגשיים-אקספרסיביים של הגבר - הצביעו, ככלל, על שינויים ברפואי מעורבות האבות במשפחה (Russel, 1982; Lamb, 1988; Cowan, 1982).

פלאק (Pleck, 1984) מציין ארבעה תפקידים שאבות מילאו במהלך ההיסטוריה: לחנך, לפרנס, לטפח ולייצג מודל גברי. לאמב (Lamb, 1981) מתאר גם הוא ארבעה תפקידים מרכזיים של אב בחברה המערבית: לפרנס, לחמוך באם, להיות מעורב באופן ישיר במטלות אחזקת הבית וליצור אינטראקציה ילד-אב. במחקרו - באשר למשתנים המשפיעים על דרכי התנהגות של אבות (Lamb, 1987) - נמצאו משתנים מספר: המוטיבציה של אבות להיות מעורבים; הערכה עצמית וכישורים אבהיים; קשיים ארגוניים ומעשיים; וחמיכת האימהות בתפקידי האב.

המחקרים החדשים על אבהות עוסקים בחיפוש אחר שינוי משמעותי ברפואי ההתנהגות של אבות (Marsiglio, Hutchinson & Cohen, 2001). מחקרים אלה יצרו ביטויים חדשים בזיגון האבהות, כגון 'האב המטפח', 'האב החדש' -

ממצאי מחקר שונים מצמצמים את מידת האופטימיות על אפשרות של שינויים ברפואי מעורבות אבות. הם מראים כי תפיסות אבהות עדיין מושפעות מחגיגות וסמלים מגדריים מסורתיים, על פיהן אבות משויכים לעולם 'העבודה' ונשים - לספירח 'המשפחה' (Decoste, 1991; Lupri, 1994). מחקרים מאוחרים נקטו בעמדה מאוזנת יותר - ופתוח דיכוטומית - ואימצו ראייה המתנגדת לחלוקה הקוטבית בין אבהות "נעדרת" לא מעורבת; לבין אבהות "נוכחת" מעורבת.

החל משנות התשעים של המאה העשרים מחקרי האבות החלו להחמק בנושאים של "אבהות חברתית" (Fatherhood Social) ו"אבהות יוצרנית" (Fatherhood Generative) - כמבטאים את מערכת היחסים הקיימת בין אב לילד - ופחות באבהות ביולוגית (Day, 1998). מאמצים נוספים הופנו להגדרת אינדקטורים של אחריות אבהית וקריטריונים להערכת מעורבות אבות.

ההישג העיקרי של מחקרים אלה הוא בהסתכלות מאוזנת ומשולבת יותר על תפקידי האב. מערך זה של מחקרים תרם להבנת מעורבותם של אבות כתופעה מורכבת, רבת פנים ומשתנה - שניתנת להבנה מפרספקטיבו שונות (Lamb & Day, Marsiglio, 2000) - אך יהיה קשה למרוד או להגדיר אוחה בלי להתייחס למשתנים תרבותיים (Palkovitz, 1997).

משמעות האבהות

המגמה השלישית, העכשווית, במחקר כאונה לשאלה "מהי משמעות האבהות?", מגמה זו יצרה בסיס נרחב של ידע על היבטים תרבותיים, כלכליים וסוציו-פסיכולוגיים של אבהות, כולל נושאים של יישום וקביעת מדיניות (LaRossa, LaRossa, 1988, 1997, 2006; & LaRossa, Sinha, 2006).

חלק מהמחקרים - הנוגעים לאבהות ותרבות - סוקרים שינויים בתפיסות תרבותיות ואידיאולוגיות של אבהות (Tripp-Reimer & Wilson, 1991); ואילו אחרים מחבססים על ניתוח סימבולי המאיר את התפיסה של אבהות כהבניה תרבותית. עבודות אלה תרמו להבנת האבהות בפרספקטיבה היסטורית ותרבותית באורח משמעותי (Marks & Palkovitz, 2004).

אחת הביקורות המושמעות כלפי מחקרי אבהות היא שהם מדגישים את חולשות האבות ומתעלמים מהשונות הרבה הקיימת בדרכי מעורבותם. הוקינס ודוליהט (Dollahite & Hawkins, 1997) כינו גישה זו בשם 'תיאורית הגירעון האבהי' (Theory Deficit) (Doherty, 1991). על פי חוקרים אלה מחקרי אבות התמקדו יתר על המידה באבות "הלא מתפקדים", והם זכו לתשומת לב רבה יותר מאשר אבות בעלי ידפוסים נורמליים של אבהות.

ביקורת נוספת טוענת שמחקרי אבהות בוחנים את מעורבותם של אבות מתוך פריזמה נשית ואימהית. נקודת מבט זו פסלה מראש היחכנות של מגוון התנהגויות אבהיות, וצמצמה בכך את מרחב 'האבהיות האפשריות' (Fatherhoods Possible).

מחקרי אבות בישראל

לעומת המחקרים הללו, מחקר האבות בישראל הינו מצומצם יחסית, והוא התמקד בשינויים שחלו בדפוסי המעורבות (Sharon & Sagi, 1983), באבות בקיבוץ (Shamai, 1991); בשינויים בחלוקת העבודה המשפתתית (Shanan & Sharon, 1971); בדפוסי התמודדות אבהיים (Bar-Giorah, 1995); מחקר על אבות לא מועסקים (tzimnum-Gali, 1993); ובאבות מהגרים (סטריאר ורואר-סטריאר, 2006).

בה בעת, אבהותם של אבות ערבים בישראל - כחחום מחקרי ספציפי - טרם נחקר. תחום שזכה בישראל להתחחסות מסוימת הוא המשפחה הערבית, ומצביע על השפעת חהליכים חברתיים ופוליטיים מורכבים העוברים עליה (Yaniv & Haj-Al, 1983; Rouhana, Ghanem & Yiftachel, 1999; Rouhana, 1989; ssad'A & Rouhana, 1990; Smootha, 1990).

החברה הערבית ממוקדת במשפחה, ומושפעת מדפוסים פטריארכלית ומסורתיים (Barakat, 1993; Yahia-Haj, 1997). למשפחה בחברה הערבית תפקיד מרכזי במתן תמיכה רגשית, זהות חברתית, משאבים כלכליים וקשרים פוליטיים, והיא נמפסת כהרחבה של הספירה הקהילתית-ציבורית (Joseph, 1997). למרות ההשפעה שיש לחברה הישראלית על האוכלוסייה הערבית בתהליכי שוויון בין המינים, דפוסי הסוציאליזציה השכיחים בה משקפים עדיין תפיסות לא שוויוניות בין בנים ובנות (Hasan, 1999).

אולם, במקביל, ניתן להבחין בשינויים שחלים - בכל זאת, אך לאט - על המשפחה הגרעינית הערבית. בין הבולטים ניתן לציין את יציאתן של נשים רבות לשוק העבודה (20%) וכן עלייה

מתמדת ברמת השכלתן (הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, 2006), שינויים המשפיעים על מעמדה של האישה בחברה הערבית.

לצד שיפור זה במעמד האישה הערבית, אי אפשר להתעלם מרמות האבטלה הגבוהות בקרב גברים ערבים בישראל. רמת האבטלה של גברים ערבים בקבוצת גיל 45-54 הינה 37%, שהיא פי שלושה לעומת קבוצה מקבילה של גברים יהודים. בקרב גילאי 55-64 רמת האבטלה של גברים ערבים הייתה 60% לעומת 30% בקרב גברים יהודים (הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, 2003). גברים ערבים מועסקים, על פי רוב, בענפים בעלי רמת השתכרות נמוכה (בנייה, תקלאות, שירותים, תעשייה); רבים מועסקים בתחומים הדרושים עבודה פיזית, בהם קיימת העדפה לעובדים צעירים, באופן טבעי.

הסיבות להיעדר שוויון תעסוקתי בין יהודים לערבים בישראל נובעות מעמדות המעסיקים כלפי עובדים ערבים, מעלייה במספר הפועלים הזרים בישראל ומאפליה בהשקעה ופיתוח של אזורי תעשייה ביישובים ערביים (עמותת סיכוי, 2003). גורמים אלה מביאים לפיחות בערך העצמי של גברים ערבים (al et Ghanem, 1999; ar'Sa, Younis-Yahia & al, 2006); אך למרות הירידה במעמדו של הגבר הערבי - לא מורגשת פגיעה ביציבות המשפחה (Al-Graham & Krenawi, 1998).

השפעת אבות על התפתחות ילדים

המחקר בנושא השפעת אבות על התפתחות ילדים מתמקד בעיקר בחופעת ה"אב הנעדר" ("father Absent") ובנזק שנגרם לילדים עקב ההיעדרות (Renkin & Wells, 1991).

בשנים האחרונות התמקדו המחקרים בתרומה שיש למעורבות אבות בהתפתחות ילדים (Lamb, 1998; Lamb, 2004). מחקרים מראים כי לילדים, שאבותיהם מעורבים בטיפול בהם במידה גבוהה, יש יכולות קוגניטיביות ואמפטייות גבוהות, זהות מינית פחות סטריאוטיפית (אצל בנים ובנות) ומידה רבה יותר של מיקוד שליטה (Radin, 1982; Pruet, 1982; Sagi & Radin, 1983). באופן ספציפי יותר, נמצא כי למרכיב של איכות היחסים בין האב וילדיו - יחסים קרובים או חמים עם ביטויי כעס מופחתים - יש השפעה מרכזית על הישגיות הילדים (Radin, 1982), על ההסתגלות הפסיכו-סוציאלית שלהם (Lamb, 1987) ועל ההתפתחות התקינה של הזהות המינית, מותאמת לנורמות החברה (Lamb, 1983; Barnett & Baruch, 1987).

גל-קראוס (גל-קראוס, 1996) חקרה את הקשר בין עמדות הוריות של אבות כלפי גידול ילדים בהווה ובין דפוסי ההתקשרות ותיאור יחסיהם שלהם עם הוריהם בעבר, כאשר הם עצמם היו ילדים. הממצאים במחקר זה מצביעים על כך שאבות בעלי דפוס התקשרות בטוח וזכרים את הוריהם כמקבלים וכמעוררים לעצמאות בילדותם, וכן נוטים לחיקוי סגנון זה ולביטוי עמדות המעודדות הבעה רגשית אצל ילדיהם. מאידך, אבות המתארים את אבותיהם כדוחים ו/או כמגוננים יתר על המידה, נוטים, כפיצוי, לבחור בסגנון הורות שונה המעורר עצמאות ומפחית שליטה הורית. שגיא ורשף (שגיא ורשף, 1984), טוענים כי אבות בעלי שאיפות וציפיות להתפתחות קוגניטיבית רבה, אשר ציפו לעצמאות ולבגרות חברתית מילדיהם, נתפסו על ידם כיותר רגישים ודומיננטיים וכפחות מעניינים.

חלק ממערכת השאיפות והציפיות שנבחנו במחקר זה בסולמות טורגוף עסקו בתחומים כמו:

מודעות לרווחת הזולת והתייחסות אליה, התחלקות (sharing), לקיחת תפקיד (taking role) וכדומה. מרכיב עיקרי בכל אלה הוא מתן נימוק והסבר לילד, תוך כדי הדגשת התנהגויות פרו חברתיות והתייחסות לרגשות של הזולת. לחוקרים נראה כי שימוש ביטכניקותי של הסבר ונימוק הייתה השפעה על תפיסת הילדים את האבות כרגישים וכפחות מענישים. יתרה מזו, בולטות האב אצל ילד אשר גדל בסביבה חברתית עשירה וזמינה בגרייה קוגניטיבית, מלווה בעידוד לעצמאות ולבגרות חברתית - רק תגבר בעיניו. ייתכן וזו הסיבה מדוע ילדים, שחיו בסביבה שכזאת, תפסו את אבותיהם גם כיותר דומיננטיים (שם).

אבהות ואבטלה

אבהות הינה הבניה המושפעת משינויים פוליטיים וחברתיים (Hobson, 2002; Haney & March, 2003); אבטלה הינה תופעה שכיחה בכלכלה העולמית ותופעה רווחת בכלכלת השוק החופשי, כלכלה המושפעת על עקרונות הניאו-ליברליזם. דווקא גישה זו רואה בחזרה למוסד היעבודדיי תשובה לבעיות חברתיות, ובמקביל דוגלת בצמצום מעורבות ממשלתית, ובוויסות רמת התעסוקה של המשק על ידי המשק. תיאוריה זו מקדמת צמצום זכויות חברתיות של מובטלים והקשחת קריטריונים לקבלת קצבת אבטלה (Harvey, 2005).

עוני, הדרה ואבטלה הינם גורם סיכון לאבדות ומשפחותיהם (Crompton, 1999; Coley, 2001; Doucet, 2004; Roy, 2006; Griffin & Willott, 1997; Cina & Woldoff, 2007). אבטלה בפרט הינה גורם סיכון לאבהות. חווייתה קשה והיא פוגעת בסדרה שלמה של משתנים (Darity & Goldsmith, 1996; Lamont, 2000; Jonsson & Glorieux, Littlewood, 2004). לדוגמה, אבטלה פוגעת בתחושות ההשתתפות וההשתייכות המוקנות על ידי מקום עבודה, ובמקביל נפגעת גם תחושת היציבות הכלכלית. אנשים עובדים נהנים מתחושה של הבניית זמן, ארגון השגרה היומיומית ותיבור לרשתות חברתיות (Jahoda, 1979; 1981; 1982). האבטלה אף פוגעת פגיעה קשה ביציבות הרגשית ובתחושת הרווחה הפסיכולוגית של בני אדם (Carroll, 2007; Spera, Buhrfeind & Pennebaker, 1994; Moore & Waters, 2002).

על פי קטגוריות מגדריות רווחות, אחד התפקידים המרכזיים של אבות הוא פרנסת המשפחה, ואב מפרנס הוא "אבא טוב" (Farrell, 2003; Griffin & Willot, 1997). מכאן, שעבודה, תעסוקה ופרנסה הם מרכיבים מרכזיים בזהותו של האב (Doucet, 2004); זאת ועוד מחקרים נוספים מראים כי המצב ההופכי פוגע פגיעה קשה ברווחת המשפחה ומהווה איום משמעותי על מצבם הרגשי של ילדים (Aleck, et al, 2006).

תרומת האבהות נבחנת בדרך כלל בשתי זירות:

א. הזירה הפנים-ביחית: אבות מוערכים על פי יכולתם להתחבר ולתקשר עם ילדיהם. מצופה מאבות לבנות קשר רגשי, להיות מחנכים, לספק תמיכה והדרכה חינוכית, ליצור אקלים של קבלה, לשחק וליהנות עם ילדיהם.

ב. הזירה החיצונית-סביבתית: הצלחת אבות נמדדת ביכולתם להתחבר לסביבה החיצונית, להיות מפרנסים מוצלחים ומכובדים בקהילה (Holzer & Offner, 2002; Monson & Orloff, 2002).

שתי הזירות - הפנימית והחיצונית - קשורות מן הסתם באופן הדוק, לאבות יש מוטיבציה להיענות לצרכי ילדיהם, והם מבקשים להבטיח את עתיד ילדיהם. אולם מניעים אלה מושפעים היטב מהמתחולל בסביבה התיצונית (Fodor, 2006; McKee, 1987).

אבטלה יוצרת לחץ ושתיקה רגשית; אין איפא תמה שרמת האלימות המשפתתית הינה גבוהה יותר במשפחות בהן האב מחוסר תעסוקה; וכי התמכרות לסמים, אלכוהוליזם והתנהגות פלילית בקרב גברים נפוצות יותר באזורים מוכי אבטלה (Nelson, 2004; Nonn, 1998).

תקופות ארוכות של חוסר תעסוקה הינן הרסניות לאבות (Farrell, 2003). עוני ואבטלה גורמים לירידה בהערכה העצמית, לתחושות תסכול וכישלון, להסתגרות חברתית ולתחושות ניכור (Kost, 2001). אבטלה יוצרת חוסר תקווה, ומשפיעה השפעה שלילית על יכולתם של אבות להיות המבוגרים המשמעותיים עבור ילדיהם. פגיעה בדימוי העצמי של האבות - כתוצאה מהעדר תעסוקה, עוני ואיבוד מעמד חברתי - נמצאה קשורה לתחושות בידוד ושוליות, וכן לעלייה באמצעים ענישחיים כלפי ילדים, להזנחתם ולעלייה בשיעורי ההתמכרות אצל גברים (Skolnick, 1992). לכן יש הכרח ברור לתמוך באבהות של גברים מחוסרי תעסוקה.

אבהות ותוכניות התערבות

למרות הצורך בתוכניות לחיזוק האבהות בתקופות מעבר ומשבר, אבות הם עדיין מרכיב חסר ברבות מתוכניות התערבות, ורבים מהם מהססים, על פי רוב, להצטרף לתוכניות כאלה (Fagan & Hawkins, 2001). מחקרים שונים מצאו שאבות נרתעים מתוכניות התערבות המדגישות את חולשותיהם ומתייגות אותם (Connor & Allen, 1997; Palm), בקרב קבוצות מודרות אבות חשים שתוכניות התערבות הן אמצעי נוסף "להעניש" ו"לחנך" אותם ל"אבהות נכונה", בייחוד אם התוכניות מתעלמות מקונטקסט ההדרה (Davis & Franklin, 2001). מדרך הטבע, האבות יגלו נכונות להצטרף לתוכניות התערבות בתנאי שהן תדגשנה את כוחותיהם ולא את חולשותיהם. לעומת תוכניות ייחודיות עבור אימהות, מספר החוכניות המיועדות לאבות הוא נמוך ביותר (Network Practitioner National, 2001), ועל אף "היצע" הנמוך של חוכניות התערבות לאבות, המחקרים מראים שאבות נושרים יותר מתוכניות התערבות מאשר אימהות, אבות אף נרתעים מהצטרפוח לתוכניות המבוססות על עבודה קבוצתית (Fagan, 2001; Ortiz & Kun, Helfenbaum, 2007). עם כל זה קיימת הסכמה שהתערבויות ותוכניות לאבות מביאות לשיפור בתפקודם ולהעמקת הקשר שלהם עם הילדים (Curran, 2003). למרות ההסכמה על התרומה החשובה להתפתחות ילדים ועיצוב דפוסי אבהות הגלומה בתוכניות התערבות - נשאר עדיין תחום מתקרי זה בלתי מפותח דיו (Reich & Sylvester, 2002).

אחד הנושאים הנחקרים ביחס להתערבויות עם אבות הוא השפעת החוויות המוקדמות של גברים עם אבותיהם על תפקידם כאבות (Hall & Gadsden, 1996; Garbarino, 2000). למרות העמקת ההתעניינות באבהות כמוקד מחקרי, הספרות המחקרית העוסקת בפרקטיקה מקצועית עם אבות - מצומצמת עדיין.

סקירה של חוכניות אבות מראה שתוכניות התערבות תהיינה מוצלחות אם הן תמלאנה את התנאים הבאים (Brief Practice NRFC, 2008):

- מותאמות למאפיינים התרבותיים של המשתתפים;

- משקיעות משאבים רבים ליישוג ולגיוס אבות;
- פועלות בשיתוף עם שירותים חברתיים;
- משלכות בצוות המקצועי אנשי מקצוע השייכים או מכירים היטב את הרקע התרבותי של המשתתפים;
- מתאימות תכנים לייחודיות של כל קבוצת אבות;
- מעסיקות אנשי מקצוע בעלי רמת מקצועית גבוהה אשר מאמינים בנחיצות התוכנית;
- מעמידות מטרת ברורה וניתנות להשגה;
- מעוגנות בתיאוריה של שינוי שהוכחה כיעילה ביחס לקבוצות אבות אחרות;
- מתייחסות אל אבות באופן אינדיווידואלי;
- מעודדות מפגשים פרטניים בין המנחים לבין המשתתפים;
- מציעות תמריצים להשתתפות.

"ברית אבות" - שלבי התוכנית

בשנת 2001 החלו עמותת אשלים ועמותת מעורבות לשחף פעולה במטרה להעלות בקרב אנשי המקצוע את המודעות בצורך לשלב אבות בתוכנית התערבות לילדים בסיכון. שיתוף פעולה זה נוצר על רקע היעדר שילוב אבות בתוכניות כאלה, ובשל מחסור בולט בתוכניות ייחודיות וייעודיות לאבות. היעדרם של אבות מסדר יומם של אנשי מקצוע, העוסקים בהורות ומשפחה, הינו תוצר של תפיסות נפוצות המשייכות באורח טבעי נשים ואימהות אל תחום המשפחה; בעוד שגברים ואבות משויכים ליעולמי אחר - עולם העבודה. תפיסות מגדר אלה מקבלות חיזוק על ידי גישות תיאורטיות דומיננטיות בחשיבה המקצועית, לפיהן לאבות יש תפקיד שולי בהתפתחות הילד בעוד שתפקידן של האימהות הוא מכריע. בשל כך, אבות הם המרכיב הנעלם בתוכנית התערבות בעולם ובישראל, ובמיוחד אצל ילדים בסיכון.

שיתוף הפעולה בנושא זה בין אשלים ומעורבות בא לידי ביטוי בסדרה של ימי עיון מקצועיים בשם "פרקי אבות". נטלו בו חלק מאות משתתפים, ביניהם אנשי מקצוע, נציגי שירותים ומפתחי פרויקטים. מאוחר יותר נערכו שתי השחלמויות שנחיות לאנשי מקצוע המועסקים במחלקות לשירותים חברתיים לילדים בסיכון תחת הכותרת - "אבהות כנרטיב טיפולי: תוכניות התערבות לאבות בסיכון". השחלמויות אלה, בהנחיית צוות עמותת מעורבות, התקיימו במסגרת "מיד"א" (מרכז ירע אשלים) של עמותת אשלים, במהלך השנים 2005 - 2007.

טייטא ראשונה לתוכנית "ברית אבות" נכתבה על רקע המודעות ההולכת וגוברת בצורך לפתח תוכניות התערבות ייחודיות לאבות החיים בתנאי עוני והדרה חברתית. מאוחר יותר היא שמה בסיס לפיתוח התוכנית על ידי הצוותים של עמותת מעורבות ואשלים, ואושרה ליישום במספר יישובים ערביים בישראל. לאחר אישורה, החלו מגעים עם נציגי יישובים שהביעו התעניינות. לבסוף, הוחלט להתחיל בפילוט במספר יישובים עם שיעור גבוה של אבטלה ועם מיעוט תוכניות תמיכה בהורים.

בחום סבב פגישות עם נציגי היישובים ובדיקת תנאי הפתיחה של הפרויקט, רכזי התוכנית נבחרו על ידי נציגים של הרשות המקומית ובשיתוף עם נציגים מטעם עמותת מעורבות. רכזי הקבוצות, שהועסקו על ידי הרשות המקומית, הוכשרו וזכו להדרכה צמודה מאנשי מעורבות. יש לציין כי היו מנהלי לשכות שהתקשו להציע מועמדים הולמים שיעמדו בקריטריונים הגבוהים שנקבעו לבחירת הרכז. אולם מאמצייהם העלו פרי, שכן להחמאת הרכז לצרכי התוכנית, לפי פרופיל מקצועי מוקפד וגבוה, הייתה חשיבות מכרעת בהצלחתה. פעולתם הייתה החוליה העיקרית בחיבור התוכנית למערכת השירותים החברתיים, ובפיתוח תחושת שייכות בקרב המשתתפים.

לאחר בחירת הרכזים החל השלב של איתור וגיוס אבות לפרויקט, שלב שנמשך כשלושה חודשים. פעולות האיתור כללו:

- קיום מפגשים קבוצתיים לאבות מובטלים כאשר התייצבו לחתום בלשכות תעסוקה;
- פניה אישית לאבות, הן באמצעות לשכות רווחה והן על ידי נציגי ועדת ההיגוי המקומית של התוכנית;
- ביקורי בית;
- פעולות הסברה במוסדות הקהילה - אבות שכבר גויסו הביאו לקבוצה חברים נוספים, בשיטת: "חבר מביא חבר".

בשלב הראשון גויסו שתי קבוצות של אבות: בכפר כנא (עשרים ושלושה אבות); וברינה (תשעה עשר אבות). התהליך היה עדין ורגיש והוא הצריך השקעה רבה בחיפוש אחר דרכי גיוס יצרניות. אבות לא מיהרו להצטרף לתוכנית. הם טענו כי הם חוששים מהעברת מידע ללשכת התעסוקה או לביטוח לאומי, מידע אשר עלול היה, לדעתם, לפגוע בזכויותיהם כמובטלים. רבים אף העלו חשד מפני הטלת דופי בהורותם. אולם התנגדות ראשונית זו לא הרתיעה את רכזי הקבוצות מהמשך הגיוס ומעריכת ביקורי בית וראיונות אישיים וקבוצתיים לאבות ובנות זוגם, כחלק מהתהליך.

לאחר גיוס האבות, גם גיבוש הקבוצה נמשך זמן רב מהמתוכנן (שמונה מפגשים). במפגשים הראשונים מיעטו האבות לדבר ולשתף את חברי הקבוצה בקשייהם. רבים הביעו התנגדות לשלב את ילדיהם בפעילוה הקבוצה וחששו מסטיגמה שלילית שתידבק בהם. הם אף התנגדו לחשוף את עצם השתתפותם בקבוצה בפני ילדיהם. אולם, באופן הדרגתי, החלו הקבוצות להתגבש והמשתתפים הצליחו לפתח יחסי אמון אחד כלפי השני וכלפי התוכנית.

בחלק מהמקרים המשתתפים הפכו לקבוצה מנהיגה ומובילה ברמה הקהילתית-חברתית. הם - נקבוצה - סייעו בהעלאת רמת המודעות לבעיית האבטלה, ובצורך של מוסדות הרווחה והשירותים החברתיים להושיט יד לגברים מובטלים. חלק ממשתתפי ברית אבות אפילו השתלבו כפעילים בוועד ההורים הבית-ספרי של ילדיהם. בריינה, כפר כנא ואום אל פאחם, פעלו קבוצות האבות גם לשיפור התנאים הפיסיים במוסדות החינוך של ילדיהם והתנדבו, למשל, לצבוע, לארגן גינה ו/או לשפץ קלות את המבנים.

במקביל, בריינה, החלה פעילות של אבות, בשותפות עם עובדים סוציאליים ממחלקת הרווחה,

ליישום חוק חינוך חובה חינוך מגיל שלוש; בוועדת ההיגוי של התוכנית, שהתכנסה מדי מספר חודשים לדון במטרות התוכנית והערכה מעצבת השחפפו נציגי אבות משלושת היישובים.

בסופו של דבר, תוכנית "ברית אבות" התקיימה במספר יישובים ערביים. כמאה וחמישים אבות מחוסרי עבודה נטלו בה חלק.

תיעוד התוכנית

שיטת איסוף הנתונים

תהליך איסוף הנתונים לצורך התיעוד כלל ניתוח ראיונות עומק עם אבות המשתתפים בתוכנית, עם בוגרי התוכנית, הרכזים ביישובים, מנחי הקבוצות, רכז התוכנית ונציגי השירותים החברתיים בהם היא התקיימה. חלק מנתונים אלה נאסף על ידי מראיינים - במסגרת מחקר הערכה מטעם מכון ברוקדייל המלווה את התוכנית; ותלק ע"י צוות שגויס והוכשר למטרה זו. כל הדאיונות נערכו בערבית ותורגמו לעברית.

ממצאים

התיעוד התמקד וכיסה תמש סוגיות מרכזיות:

1. השפעת האבטלה על המשתתפים;
2. אבהות מהי;
3. מניעים להצטרפות לתוכנית;
4. חרומות התוכנית;
5. שיפור התוכנית.

1. השפעת האבטלה על המשתתפים

"עבודה היא נשמתו של הגבר"

אתד הנושאים הדומיננטיים בחייו של גבר, כפי שזה חוזר ועולה מראיונות המשתתפים, הוא מרכזיות העבודה בהם. יש מי שתיאר את מקומה של העבודה בהוויה הגברית כך: "עבודה היא נשמתו של הגבר."

משמעות העבודה חורגת הרבה מעבר למישור הכלכלי:

*"ההכדל הגדול במצב הגדל הוא שכאשר עבדתי
הרגשתי שיש ערך לחיים שלי.. אני הייתי מייצר משהו."*

על רקע מרכזיות זו, משתתפים רבים תיארו את מצב אבטלה כמשבר עם השלכות פסיכולוגיות,

כלכליות ותברתיות הרות אסון. אבטלה נחווית כמו כישלון, היא סטיגמה. משתתפים התקשו להזדהות כמובטלים. אחד המשתתפים סיפר כיצד הגיב כאשר הוזמן להשתתף בתוכנית "למובטלים":

"כאשר פנה אליו אמין אראסונה וביקש ממני לבוא אליו, בגלל שאני מובטל, גשבתיו אי שפה לא יציק אם אף. לאהר שישבתי אצלו והסביר לי שצאת מוכנית למובטלים אמרתי לעצמי: אני לא מוצר יותר.."

המשתתפים קבלו על מצבם הכלכלי הקשה אליו הם נקלעו בעקבות חצב האבטלה. היא גרמה לצבירת חובות, לדרישה של צמצום דרסטי בהוצאות השוטפות ולתחושה של לחץ מתמיד מול צרכי הילדים והמשפחה:

"אין.. אין עם מה אמיות. מבקשים ממני כסף ואני לא יודע מה לעשות. הרבה מוצל. נשמרו הגסכונות."

חצב האבטלה יצר בקרב המשתתפים תחושה קשה של חוסר אונים ותסכול. רבים דיברו על אבטלה כמונחים של דיכאון:

"הכנסה מוצלאת. אני יודע שהמשפחה סובלת ממסורים רבים. מסורים הרבה דברים בבית. אני לא יכול אספק את מה שהמשפחה צריכה. זה דיכאון. בואה.. זה דבר שלא מרגישים אליו, וזה מייאש כי אין מה לעשות. הכסף שאתה מקבל מציא אבטלה - אתה מרגיש שאתה לא הרווחת אותו. הכסף הזה בא והולך ואם הייתי עובד אז הייתי מרגיש הרבה יותר טוב.. זה עם משפיע על הבריאות שלי. עבודה גורמת שהאבא יהיה כריא יותר.."

התמודדות עם חוסר אונים והיעדר מוצא הביאה רבים לתחושה של "תיקיעה". תיאור זאח כך אחד המשתתפים: "אתה מרגיש שאחרים מתקדמים.. ואתה חקוע במקום".

רבים העידו כי חצב האבטלה השפיע באופן שלילי על יחסיהם עם האישה והילדים:

"משהו מאוד מפריע.. אני לא מרגיש אצלה.. לעבוד זה הרגשה אהר, אמרתי. מעשורי בבוקר ויש אף ואן אכר. עובד. מוצר הביתה. אוכל בגשוקה, עם גשק. יושב עם הילדים. אבא המובטל יש הרגשה אהר."

רבים העידו שמצב האבטלה פגע בביטחון ובדימוי העצמי שלהם וגרם לפגיעה קשה בדימוי האב בעיני ילדיהם. בעקבות תחושות אלה הסתיר אחד המשתתפים את מצבו מילדיו:

"הילדים שלי לא יודעים כואם על המצב. הילד שואל אמה

אבא הרבה זמן בבית. אני לא יודע מה אהיה או. מול
הילדים שלי אני מרגיש כחמה יותר נמוכה מאבא אחרים.
מול הילדים שלי אני מגבייש.. "

אחד האבות סיפר כי הוא הגדיל לעשות. הוא נהג לקום מוקדם בבוקר, להתלבש בבגדי עבודה, לצאת מהבית כרגיל, כאילו פניו לעבודה, ולמעשה הוא הסתובב בחוץ בחוסר מעש. רק בשעות הערב היה שב הביתה וילדיו חשבו כי הוא חוזר באופן טבעי מיום עבודה שגרתי.

אחד המשתתפים מסכם את היחרונו והחסרונות של מצב האבטלה כך:

"אני מקבל 2.700 ₪ דמי אבטלה ואשתי מרוויחה ג'בי משרה
1.500 ₪ בגור מכירה. אני מרגיש שמשלמים לי דמי אבטלה
שאני אשכ בבית. אפשרים אני אוכל או לא. זה אוכל
אם הילדים כי אין כסף. לעבוד זה משהו אחר. אתה רץ
כל הזמן. אתה מרגיש אחרת מבחינה ביולוגית. אבא זה
תמיד אבא. אבל אבא צריך להביא הביתה כסף. זה אבא
הכושלונות של אבא להביא כסף. יש כמה ירונות במצב.
אתה יותר בבית. אני מדבר יותר עם הילדים ויש לי יותר
סבלנות. אבל יש לזה הרבה מסלונות. הילד שלי מרגיש שאני
אבוד, ככה, ארוץ. מתקשר אפה, מתקשר אס... .. הוא
רואה.. שאני נואש כזה..."

2. מהי אבהות

"אבהות היא פרח שגדל להיות עץ ונותן צל לילדים"

משתתפי התוכנית הגדירו אבהות בצורות שונות. עבור רבים אבהות הינה לא רק מערכת תפקידים - היא הרבה יותר מזה, היא סוג של שליחות: "אבהות זה ילדים. אני חי בשביל הילדים. הם כל החיים שלי.."

מוטיב האבהות מופיע בתיאורי המשתתפים כחלק חשוב מזהותם. אחד האבות תיאר אבהות במונחים ציוריים: "אבהות היא פרח שגדל להיות עץ ונותן צל לילדים."

רוב המשתתפים הגדירו אבהות במונחים של "אתריות". מילה זו חוזרת ונשנית בשיח המשתתפים, על פי רוב במובן של 'סיפוק הצרכים הבסיסיים של הילדים':

"בשבילי אהיו אבא זה אהיות. זה אשוא את המקסימום
שהיזרים יהיו הכי טובים מכולם.. האב צריך לזרז כדו
שהיזרים שלו יזאו ויקבלו מה שהם רוצים וצרכים.."

וגם:

"אבהות זה אהיות, אשאת בנטל של היזרים והאישה.. גם
אהוב.. אבל אהבה היא מילה לא פשוטה.. אבהות זה
קודם כל אראג אלו הצרכים.."

משמעו נוספת ל"אחריות" היא: חינוך. חינוך והשכלה נתפסים על ידי המשתתפים כמפתח
העיקרי למוביליות חברתית. אבוח אלה שואפים לאפשר לילדיהם אופק מעמדי טוב מזה
שהציעו להם אבותיהם או החברה הישראלית. הם טוברים שחינוך הוא המסלול הבסיסי -
היחיד אולי - שעשוי להבטיח להם זאת:

"בשבילי אהיו אב זה קודם כל אנוך את היזרים, אספק
להם חינוך טוב ואראג לקיום סביר, אג אהם אקווה.."

או:

"אכפת לי שהיזרים שלי יהיו מוצלחים באומדים. לא
כאולי.."

אחריות האב כלפי ילדיהם אינה מסתכמת בהווה בלבד, היא אחריות מקיפה ומתמשכת:

"אבהות זה דבר מאד גדול. אני מרגיש שאני חייב אשאר
על היזרים שלי, אנוך ואגן אומם.."

אבהות נחפשת בעיני המשתתפים כערך. לרעתם זהו שלב התפתחותי הכרחי ומהותי בהתפתחות
הטבעית והתקינה של גבריותם הם. לגבי דידם, להיות אב איננו חולדה של החלטה רצונית או
בחירה חופשית, אלא חלק אינטגרלי מהתפיסה החרבותית. לפיכך אצלם למושג האבהות יש
משמעויות תרבותיות כבדות משקל.

"אדם גי בשלבים שונים. אבהות היא אלו הכרגי בחיים
שלו גבר. זה כמו אהיות אגבזר או אהיות צקן.."

משתתפי "ברית אבות" חופסים אבהות כחלק אורגני ותנאי הכרחי ובלחתי נפרד מזוגיות,
נישואין והולדת ילדים. משתתף אחד הגדיר את הזיקה אבהות-זוגיות-גבריות כך:

"אם לא הייתי אבא הייתי מרגיש אסגר לי אשה. גם
הגבריות שלי בלי אהיות אב - לא שווה כולם.. גי צאג בלי
לזרים - גם לא שווים כולם.."

אבהוּח אצל המשחחפים מושפעת מתפיסות פטריארכליות, והם נטו להגדיר אותה במונחים של סמכות ושליטה:

"אבא צה האדם שנתן את הייסוד במשפחה. מביא את הכסף. אני אלהיך אהיה אבא כי האלה האחרונה היא שֵׁלִי. לא מגיור מהיודים כאלו."

יחד עם זאת, בניגוד לתפיסה הרווחת בחברות מסורתיות, מעטים הגדירו אבהוּח במונחים של "כבוד". יתכן, שהיעלמות המושג כבוד בהקשר עם אבהוּח מצביעה על חחושח הפיתוח במעמד של המשחחפים כאבות, בעיני עצמם. לדעתם, לאבותיהם היה מעמד מכובד הרבה יותר לעומח הכבוד לו זוכים הם עצמם כיום - הן בגלל שינויים רחבים העוברים על החברה הערבית (החלשת הפטריארכליות); והן בגלל היעדר תעסוקה אצל גברים רבים.

תפיסת האבהוּח של המשחחפים הושפעה מחוויות הילדות שלהם בעֶבְרָם. יחסם של משחחפים לאבותיהם הוא דו משמעי: הם מעריכים את המאמצים הרבים שהקדישו למענם כשהיו ילדים, בחנאים לא קלים בעליל; אולם, רבים גם חשים שאבותיהם לא דאגו מספיק לחינוכם; ובסופו של דבר הם לא הצליחו לספק להם את הכלים הנאוחים להעלאה וביסוס של מעמד בחברה הישראלית לעתיד לבוא:

"אבא שֵׁלִי לא דאג שאני אלמד. צה מאוד איכפת לי שהיודים שֵׁלִי ילמדו. אבא שֵׁלִי היו ארבעה עשר יודים והיה מצניא אותם. הוא היה אדם פשוט. בקושי היה מספק אוכל יודים. לא היה מעניין בימודים שלנו. לא היה מבקר בבית הספר.. אבא כיום דואגים אינוןק שֵׁלִי היודים. הם לא רוצים שהיודים יעברו את מה שאננו עוברים כי אין לנו אינוןק.. אכן אני דואג עכשיו אהביא כסף לקורסים ואוגים."

התוכנית שייעה למשחחפים לחזור ולשחזר חלק מחוויות העבר. אחד המשחחפים התבטא כך:

"היובנות עברה לי אמצור איכרונות שֵׁלִי אמש עברה שנים אגורה, ואז אני נצכר איך הייתי ילד קטן, אודעתי, צה מאוד עוצרי לי כרגע אהגבר יודים שֵׁלִי בבית.."

רבים הודו שהם מנסים לפצות את ילדיהם על החסכים שהיו להם בילדותם:

"הייתי יגום. אבא העגמן והייתה לי אימא גורגת. גמיז היו בעיות כגול אשגו. הוא לא דאג לי.. עכשיו אני דואג יודים. הקשר שֵׁלִי עם ילדיי הוא קשר טוב וגם.."

אבות אלה מנסים לחסוך מילדיהם גם את המחסור הכלכלי שחוו בילדותם:

"כא דבר שהיה מסר ביאדותי אני מנסה את אולזי היוס.."

משתחף סיפר כיצד הוא מנסה לפצות את ילדיו על המצוקות שהוא חווה בעבר:

"ביאדות שלי הייתי יכול לבכות עשר שנים רצופות ואבא לא היה קונה לי את מה שרציתי.. עכשיו אני קונה להם.."

מספר משתתפים הצביעו על שינויים שונים העוברים על אבות בחדה הערבית. הם חשים שההבדל המרכזי בין חוויית האבהות שלהם לבין זו של אבותיהם הוא בשוני הבין דורי ביחסי הקרבה של כל אחד עם ילדיו:

"היום יש קרבה בין אב אולז - זה כמו אבא.. בעבר הבן היה יוצא עם האמא.. אף פעם לא יצא עם האבא שלד.. היום אני יוצא עם הבן שלי.."

מספר משתתפים ייחסו את השוני בתפיסת האבהות לשינוי שחל בגודל המשפחה הערבית:

"היינו ארבעה עשר אמא.. כמעט לא היה לנו קשר עם האבא. הוא היה יוצא לעבוד בבנין במשך שבועות והיה אומר הביתה במשך ארבעה חודשים. אבא שלי היה זוכה יותר כבוד.. המעמד שלו היה שונה משאר המשפחה.. אני והאמא שלי היינו יוצאים לעבוד בימי ארבע עשרה והוא היה אומר את הכסף של המשכורת שלנו.. עכשיו הבן שלי כבר עובד ואני משאיר את הכסף אצלו.."

יש מי שחלקו על כך ומצאו כי קשרי אבות-ילדים נשאר כשהיו, ללא הבדל בין הדורות:

"אבא התנהג אליי כמו שאני מתנהג אולזי.. אותה אהבה, אותה אהבתי.."

3. מניעים להצטרפות

"ראיתי שאנשים משתנים בקבוצה, וגם אני.. אז החלטתי להישאר.."

משתתפי התוכנית נשאלו אילו מניעים הביאו אותם להצטרף לחוכנית. הציפייה לקבל סיוע במציאת עבודה היה המוטיב המרכזי שחזר בעדויותיהם:

"הציפיות שלי מהתוכנית היו גבוהות. אני גלגתי שהתוכנית תעזור לי למצוא עבודה.. כל האבות בקבוצה היו מובטאים אגרי שעבדו במקומות טובים ורצו להסתגל מחדש בעבודות.."

עבור חלק מהמשתתפים סיוע במציאת עבודה נתפס כחנאי להשתחפות בתוכנית, כפי שאחד האבות התבטא:

"אתם צריכים לעזור ולא מצוא עבודה. אם כן - אני אצור
אוכנית אם לא - לא אהיה שותף."

ואילו אחרים הסתפקו לראות בתוכנית הזדמנות לשפר את סיכוייהם למצוא תעסוקה:

"גיפטי שינוי.. אפשרויות גבולות לעסוקה ואיפוש
עבודה.

אדם צריך לעלות לפניו את ההצדנות שלו כל הגייס."

כאמור, תהליך הגיוס היה קשה, מורכב וממושך, שכן אבות לא רגילים להיות חלק מתוכניות התערבות. על כן נדרשו פתרונות יצירתיים. רכזי התוכנית נתקלו בשאלה התוזרת ונשנית: יימה זה ייתן לי מה ייצא לי מזה? אבות רצו לדעת מהו הדבר היקונקרטי שהתוכנית יכולה להעניק להם. ואכן למשתתפי התוכנית הייתה ציפייה שהודות לה הם ישכילו לצאת מן המבוי הסתום אליו נקלעו.

"עבדתי במשך עשרים ושלוש שנים כנהג משאית, והיום
אני כבר שנה וחצי מובטל.. הגעתי להרשים בדיכאון.
כי הגעתי לעבוד כל הזמן ולא רציתי להיות בדרך לשבת
העסוקה.. יום אחד אבד שלי בקבוצה סיפורי של הגוכנית
ומאז הגעתיני - כי זה אסון לשבת בבית ולא לעבוד.
במיוחד כלפי האישה והילדים.. הציפיות שלי מהגוכנית היו
בסיקור והסגדר מבנית עבודה.."

אחד הרכיבים טען שאמון הנשים בתהליך גיוס האבות היה מרכיב קריטי בהקמת הקבוצה;
הנה דבריו:

"אצלי לא קיימת המלה "נשירה". אני לא מכיר במושג הזה.
הייתה לי הגוטה פנימית שאני מאמין בגוכנית צימנו את
כולם למפגש ופתאום היו מגיעים רק האישה. אז עשינו
יותר ביקורי בית, יותר פגישות אישיות, בניתי קשר אישי. לא
מקצועי. יצרתי קירבה אישית. לא הרגשתי שהם האקולות'
שלי. שיפתי את לשבת העסוקה. ארגנתי פעילות יחד עם
העובדים של הלשכה. שם דבר לא עבד. עברו אודשיים
ועדיין לא הייתה לי קבוצה. אז אמרנו 'בואו נארגן אהם
משהו אחר, אולי ירגו דבש..'. אנשים אלה סגורים בבית,
נמצאים במתח עם האישה והמשפחה. מתי הם יצאו עם

הנשים שלהם בפעם האחרונה אסוף שבו?.. -אל פסם.
זייסטי קצת כסף ממשרד הרווחה. קצת מהאשכנה. הם
שאלו 200 ש"ג לשלושה ימים. אני יצאתי אדם אכל שולש
הימים. זה הציוץ יפה מאד והשיב את מטרגו. היה מאד
משב והתברר אנשים ולהשיב את האמון שלהן בתוכנית.
אזרי ירג הדבש' הפרויקט הגמילי אצו. גם היוס יש אי
קשר עם הנשים. אני עושה ביקורי בית והן מעודדות את
הגברים להתמיד בקבוצה.."

אבות ראו בתוכנית הזדמנות לחוות שוב מעין מסגרת של לימודים:

"באתי לקבוצה לשלש שבועות את היכולת שלי ללמוד. אהרן
אעצמי ולא אהרין.."

אחרים חיפשו מסגרת לטפח את היכולות ההוריות שלהם:

"מה שהביא אותי הייתה סיבה אה.. שדרכה נכל ארכוש
מיומנויות הוריות, וזה מה שמעך אותי, וכמו שהסברתי.
הציפיות שלי היו שאלמד איך אב צריך להיות עם ילדיו, וכאן
אפשר ללמוד את הדברים האלה.."

אבות אלה מצאו - דווקא בתקופת האבטלה - הזדמנות לעסוק בלימוד ניסודי הורות:

"היו לי הרבה סיבות לבוא לתוכנית. רציתי למצק את הקשר
שלי עם ילדי וארכוש עוד דברים.. ממילא אנחנו מלוסרי
עבודה, אז אפשר ללמוד ולדעם עוד דברים, ולהפסיד -
אין מה להפסיד מההשתתפות.."

חלק מהמשתתפים מציינים את הגישה האישית והשוויונית של רכזי התוכנית כאחת הסיבות
המרכזיות להחלטתם להצטרף ולהיות חלק מהתוכנית:

"היום של הרכזים והגישה שלהם לברי הקבוצה גרם
לאנשים לבוא ולהתעניין. הרכזים שמו את עצמם באתה
רמה של המשתתפים ודיברו אליהם מאתו מקום ובגישה
צנועה ומכובדת. כשראתי שיש אנשים, גוף ממני, שיכולים
להבטא מו קבוצה ויכולים להשתנות - הגוטתי גם אני
להצטרף, כי ראיתי שיש הצדמנות לשניי אישי.."

אחד הרכזים של התוכנית מציג את גישתו כך:

"בהגלה האבות שפגשנו גשבו שאננו דומים לדימוי של
 גורם את אותם העובדים הסוציאליים, כפי שהם אמרו
 להכיר: אנשים שזמרים את העבודה והלוחים הביתה..
 הם לא כל כך האמינו שאיכפת לנו באמת, שבאנו לעשות
 שינוי. אני בגישה שצריך לראות את ג'וני הכוס המלאה
 ולהדביק את האבות באופטימיות. לא יופול לנגד הדיכאון
 העמוק שלהם. בהגלה הצגתי את עצמי כאיש עירוני.
 אמרתי: 'אמנם אני כאן מולך. אבל בעצם אני לצדך..'. אני
 יודע שאתה לא במצב הטבעי שלך, שאתה מובטל עכשיו
 ורוחם מכעס וזעם. אני יודע שאתה כועס על העירוני ועל
 כל העולם. אבל אתה יודע שאתה הוא זה שצריך לקרוא
 אחריות על עצמך.. מצד אחד הכרתי במצבו הקשה אבל
 גם שאתי: מה עשית כדי לזאת מהמצב הזה? נתתי
 לו להבין שהוא צריך לעשות משהו עם עצמו ושאתי אתו
 ולצדו."

הרעיון לא הרפו במהלך גיוס האבות ודבקו במטרה תרומה נכבדת להצלחת
 התוכנית. אחד הרעיון מחאר את מאמציו לגייס את האבות:

"שכתי בלשכה. פגשתי את כל העובדים הסוציאליים.
 הם אמרו לי שלא אצא, שהם יתפשו לי מוסמדים עבור
 התוכנית. אני לא הסתפקתי. נשארתי במשרד שלהם ולא
 הלכתי. בקשתי שיפתחו לי את התיקים, שיראו לי את הרישומים
 עברנו אגד אגד על כל השמות של המוסמדים. הייתי מגיש
 לשמונה ראיונות ביום, 'גרשתי' את הכפר. בסוף הקמתי את
 הקבוצה בעשרה ימים.. נתנו לי הרגשה שאני מפרים אמהלך
 היום התקין שלהם. אבל מהר הגעו לזהאמין גם הם שזה
 מאוד גשוק והגעו לכבד אותי. הגעתי להתקשר לבתי,.
 להצמין אבות אפגישות דיברתי בשפה שלהם. אמרתי להם
 שאני, עם כל היומדים האקדמיים שלי, לא אמרתי בשום
 מקום להיות אבא. אמרתי להם שאני רוצה ללמוד מהם מה
 זה להיות אבא.. בסוף הגיעו אפגישות אנשים שאף אגד
 לא האמין שיגיעו. אמרו לעצמם.. 'גראו אותו. אקדמאי
 ורוצה ללמוד מאיתנו איך להיות אבא?!"

אחד המוטיבים המרכזיים החוזרים בדבריהם של רכזי הפרויקט הוא "שאסור לוותר, להרים ידיים".

"בהגולה הגאולי אעבוד בהתנצלות הגאולי אדבר עם אבות. הם לא רצו עבודה קבוצתית. רק קשר אישי. אמרו: 'מה יוצא לי מזה, מה צריך לספר אכואם על הביטוח שלך. אני זה איכפת'. היה קשה לגייס אבות. אפעמים הגישו מעטות לקבוצה. אבל לא ויתרנו. התקשרתי אכואם, גזרתי אביקורי בית. עד שבנינו את הגרעין הקשה."

אבות הצטרפו לפרויקט מתוך צימאון לקשר אישי. רכזי התוכנית שדרו מסר של דאגה והתייחסות אישית למשתתפים:

"הרגשתי שאני האבות הגיש לקבוצה במצב קשה מאוד. הרגשתי שהאיש יושב על טראומה קשה. אבל בקבוצה אף אחד לא הגייס אותו. התקרבתי אותו. שאיתי אותו מה קורה לו. הוא אמר שהוא לא יוצא מהבית שלו. שקשה לו. הגאולי אבכות. אני גיבוקתי אותו. גראה. אני בגיל של היאדיס שלו. אתה מבין. גיבוקתי אותו מול חברי הקבוצה. בהדרגה כואם באו והגאילו אבק אותו. הוא לא עובד כבר הרבה זמן. מאז משבר ענף הכנייה אין כבר עבודה בשבילו. מבואר מדוי אבניין."

רבים ראו בתוכנית אפשרות להתחבר לגברים אחרים. משתתף אחד הסביר שבין המניעים שלו להצטרף לקבוצה היה הרצון לפרוץ את מעגל הבדידות וההסתגרות שמובטלים נתונים בו:

"הציפיות שלי מהתוכנית היו בעיקר שיהיו סיורים אפעילויות ברוף. שזה יהיה "ברית אבות" כמו שצריך, לא אהישאר בין ארבעה קירות אלא גם אצא הגוצה.. שיהיו הרצאות אסדנאות."

מספר משתתפים ציפו שהתוכנית חסייע בשיפור הקשר בין האבות לבין שירותי הרווחה:

"לדעתי, העובדים הסוציאליים שכנסו את המשתתפים אהיש אפעשים בכך שהם יכולים אהשתתף בפעילות קבוצתית שמתקיימת פעם בשבוע ומתקדמת בקשר בין הארים אודים. בנוסף לכך הם הבטיחו שיאצו אעצור אנו אמצוא עבודה. הם שכנסו אותנו שיעצרו אנו בכך דבר.."

משתחף אחר הסביר את המניע להצטרפות לתוכנית כירצון להשתנות:

"ראיתי שאנשים מתגנים בקבוצה, וגם אני.. אז הגלטי
אחישאר.."

כאמור, בראשית התוכנית - וגם לאחר הקמת הקבוצה - האבות החנגדו לעריכת פעילויות עם הילדים, אולם בהמשך פני הדברים השתנו.

ואלה חלק מביטויי ההתנגדות לשיתוף הילדים, שנשמעו בתחילת הפרויקט:

"הילדים הם מבצר ולא אתן לאף אחד לכבוש אותו"; "מה
אתם רוצים מהילדים ומהבית שלי"; "אצוי הכוא תקין.. רק
גנו אי עבודה ולא תקרבו לבית שלי"; "אם אתם רוצים
לבדוק את הילדים שלי או לקור אותם. אני אביא אותם
לשעה אתם ומראו שהכוא בסדר. ולא ימצאו יותר אפה";
"אין קשר בין האבטלה שלי ובין הילדים שלי.."

התנגדות זו, כפי שנאמר כבר, התפוגגה לאחר שאבות התנסו במפגשים עם ילדיהם במסגרת התוכנית. אחד המשתתפים ראה את שילובם בתוכנית כמאפיין העיקרי והחשוב של הפרויקט; אחרים קיוו שהתוכנית תחרום לילדיהם:

"זו היא תוכנית ייחודית מסוגה, כי יש בה מאפיינים
רבים; היא מעניקה גם הגיימסות לנו כאבות - מצד אחד
- ומצד שני לא מצניחה את הילדים. התוכנית מעניקה להם
הגיימסות מיוחדת בכך שמשתפים אותם בפעילויות יחד
אננו; זה שיפר את הקשר בצורה משמעותית. אני אישית
פונה אלו אבי, ולא משנה אם הוא סובל ממוסר געסוקה או
לא, אהיה אהיה אהיה בפעילות של "ברית אבות". כי פעילות
זאת היא בעלת השלכות על תקדונו כאבות במשפחה.
בפריט; ובגבריה, ככוא. אננו לא אמדנו איך להיות הורים ולא
רצויים לתוכניות כאלה, אכן אני אישית הייתי מאוד סקפטי.
בהתגלה לשבתי שמדובר בעוד איצושהי תוכנית... אך
לאחר שמשפתי אלוהי הופתעתי אטובה. אכן אני אומר אלו
מתגל. שכדאי לו להיות חלק מתוכנית זו. כי בסופו של
דבר הוא ומשפחתו יקבלו תרומה וועלת. אני ועוד אנשים
מוכן אצא אלוהיים אנשים אחרים. אני מוכן לקחת יוצאה."

4. תרומת התוכנית

”אף פעם לא שמתי לב כמה הבן שלי יפה
כשהוא מחזיק עיפרון”

אבות אינם נמנים עם לקוחות שירותי הרווחה, מצד אחד; ומצר שני שירותי הרווחה להציע להם תוכניות ייחודיות. על רקע זה, רבים תפסו שעבורם עצם הפניה אליהם כאבות היא היא התרומה הייחודית; אבות אחרים ציינו שהתוכנית הביאה לשיפור במצבם הרגשי דווקא, ושהודות לכך גם חל שיפור ביחסיהם עם בני ביתם:

”אני אישית סבלתי מדיכאון כנוצאה מגוסר עבודה. הייתי מבלה הרבה זמן בבית, כל הזמן הייתי מעדיף אישון, לא הייתי בקשר עם הידיים שלי. הידיים שלי פגדו והתקרב אלי. הם יכלו לזהות אצלי את הכעס כל הזמן. כל הייתה האווירה בגוף הבית - לא היה שם בינונו. אף פעם לא שיקרתי אתם, או ככלל ישכנו ושוואנו. היום אני יכול להזהיר שאל אצלי שנינו מהפכני. הם מחכים לי, אלהים והתקרב אלי. אנחנו משקים ביחד. כל ההרגשה שלי השתנתה ויש לזה השלכות גיוביות בבית, בקשר שלי עם הידיים והאישה”.

אבות חשו שעצם ההתנסות בתוכנית תרמה לחיזוק ביטחונם האישי, שנפגע בתקופת האבטלה:

”זה נתן לי את האומץ להיות איתן... זה שאני מדבר מול הקבוצה - יומד אתי איך לדבר עם אנשים, נתן לי גישה שאני צריך ללמוד עוד ולהתקדם. במיוחד בגלל המושבים. זה נתן גם כוח להתמודד עם הרבה בעיות אישיות ומשפחתיות, לדוגמה: לפני הגוכנית הייתי רוב הזמן בהרגשה שלילית ולא היה לי כוח לדבר עם אף אחד... הייתי עצבני, מסר אונים. היום אני מרגיש שיש לי כוח לעשות שינויים: לדבר במקום אהרביץ, ולגייך במקום אהתעצבן”.

משתתפים אלה מצאו בתוכנית מרחב להתפתחות אישית; ההשתתפות בקבוצת האבות סייעה לתחושת הצמיחה של המשתתפים:

”העובדה הסוציאלית במהותה הרומה הביאה אתי לגוכנית, אחרי שנפגשתי בגאונת עבודה. בגלל אותה גאונה הפסקתי לעבוד אקופה של שלושה גודשים ממושכים, ופניתי לביטוח לאומי. משם לא קיבלתי שום עצרה, עד

שהעובד הסוציאלי ממזקק הרואה פנה אלי והפכת להיות מוכר בלשכת הרואה - עקב הכסיון מהם סבלתי - במיוחד בסיוע כלכלי. הכסיון איזה צטרף למוכנית והסבירו לי שהיא מבוססת על מפגשים של הורים שאינם עובדים. בהתגאה גלפתי שמדובר במפגשים בהם המשתתפים מתיישבים שעה וחצי ומשוחחים ביחד, אך לאהר שהפגשי גיליתי דברים גזשים ומפגשים, במיוחד כאשר המפגשים האלה נטעו בי ובמשפחתי את האופטימיות לייס. סבלתי מדיכאון ממושך כתוצאה מהיותי אבא לא עובד. זה הפסיד .."

חלק ציין שהתרומה המרכזית של התוכנית הייתה ביחסים החברתיים-תומכים - שונים מהמוכר להם - שנוצרו בין האבות בקבוצה, בתקופה של מחת ובדידות:

"המוכנית עזרה לפרוץ את גבולות המשפחה ולהתגבר אבות אהרים במצבי."

הקבוצה העניקה למשתתפים מסגרת חברתית ומרחב להתנסות בין אישית עם גברים אחרים. אחד המשתתפים אף השתמש במילה "אהבה" כדי לתאר את היחס בין חברי הקבוצה:

"אהבה, עזרה בכסיון אישית, יחסים טובים בין גברי הקבוצה. קשר עם אנשים זרים יותר טוב מאשר עם קרובים.. יש הרבה צלוקים במוכנית ואווירה נעימה ונוחה. שזה דבר שלא הייתי רגיל או הרבה זמן ואני פשוט אהב את זה.."

התוכנית סייעה למשתתפים לצאת ממעגל הבידוד החברתי בו היו נתונים:

"לדעתי, המוכנית הצאגתמה רבות למשתתפים.. היא הגבירה במיוחד את גווש השייכות וה'ביוד' של המשתתפים. לפני המוכנית כל אהב מאתנו סבל אהב מהכסיון שלו ושל המשפחה שלו. היום אנתנו מרגישים שכולנו סובלים מהכסיון דומה.. , אהה מרגיש שיש עובד אנשים אהרים כחוד, שאהה לא אהב, כפי שגלפתי כל הזמן. גווש הזו מקלה על המשתתפים ומעניקה להם הצדמנות למלא אהב את השני במוות, אומדים אהב מהשני וכמובן גומכים אהב בשני. אנתנו בני אהה כפר אך אף פעם לא יצאנו להיפגש. היום

יש הצדמות אפוא עוז קשר עם אנשים גדשים, וזה מה שהגבנית הציונה אשמה."

התוכנית פתחה בפני המשתתפים מרחב אישי מוגן ובטוח גם מחוץ לגבולות המשפחה המורחבת - והעניקה להם תחושת השתייכות חלופית, במקום זו שאבדה להם בגלל מצב האבטלה:

"מה שייגודי בגבנית היא התמיכה. הקשר האישי בין חברי הקבוצה ובין אבין הרכזים, יום של כבוד כאפי האנשים בגוף ומחוצ לקבוצה. אהבה, אלוהי, עניין הכסף בשבילנו הוא משני.. בתקופה הזאת, אנחנו מנסים אפייס בין שני חברים בקבוצה שיש ביניהם מה וקדם וכווננו נרמאים לעניין הזה.. אני לא מספר לזרים שלי או לאשתי את כל מה שקורה בגוף המפגשים כי זהו עניין אישי. וזה מייצג אותנו."

משתתפים רבים העריכו שהחרומה המרכזית של החוכנית היא בשינוי החפיסה שלהם את תפקידם כאבות. במפגשים, בשיח משוחף ופתוח ביניהם, חידדו המשתתפים יחד את חשיבות מקומם במשפחה ותפקידם כאבות:

"הדבר המשמעותי ביותר שקרה בגבנית זה המצב של האבות במשפחה שלהם. הרבה אבות הפכו אפוא איזמים ויותר מקבלים ומיוביים כאפי המשפחה, והם משתפים את הקבוצה בהרבה דברים. זה עוזר להם להתגבר על הקשיים האישיים.."

ועוד:

"הגישה שלי השתנתה, כך שהיום אני רואה את אפקידי כמשלב מאד, אצד אפקידי האסו ובנוסף לכך היום אני מראה לזכ"י את רגשותי כאפיהם כמו אהבה ושמחה - בניגוד לעבר - שאז לא יכולתי לבטא אותם.."

בעיני המשתתפים, גם מפגשי אבות-ילדים תרמו תרומה חשובה לתהליך התגבשות הקבוצה. למרות החששות הראשוניים, התרגשו המשתתפים מאוד להביא את הילדים לפעילות הקבוצתית; בדיעבד הם טענו שהפעילות חשפה אותם לעולם אחר, עולם שונה וחדש שלא היה מוכר להם קודם. נשמעו אמירות כמו:

"זאת הפעם הראשונה בימים שאני לוקח על עצמי אחריות

אבא אבא אבא הקטנה."

פעילויות אלה תדמו להגמשה בתפיסתם את חלוקת התפקידים והנשיאה בנטל, כפי שאחד המשתתפים ביטא זאת:

"אמרו לפני המפגש היסטורי אבא עם הילדים, הופגשתי מעצמי בכך שהצלחתי להכין את הארוחה גם ללא עצמי אשתי".

או:

"היום אני אבא שונה. הילדים אזהבים אותי יותר. הם מחכים לפני שבה אני מגיע הביתה. אני רואה היום בכיור שהתפקיד שלי כאבא הוא להקריין ביטאון ואווירה גיובית בתוך הבית. הרגשתי את זה על בשרי ובשר ילדיו. לפני הגוכנית הם סבלו ממני הרבה. אמרתי - אני הכטמתי עצמי להיות אגרי. במיוחד כאשר גיליתי שאני יכול להיות כזה - אבא אהב, קשוב ומשדר אופטימיות לילדיו. היום אמרתי להיות אבא יותר טוב. לא להשליך את הכסות שלי על בני משפחתי. הם לא אשמים בכך. היום אני משקיע בהם יותר.."

עבור מרבית המשתתפים הדגישה התוכנית את חשיבות תפקיד האב במשפחה והגבירה עבורם את עוצמת הנוכחות ההורית בבית:

"לפני הגוכנית לא הייתי שאלו מה קורה עם הילדים בבית ובבית הספר. אני גושש שהצלחתי אותם, היום יש אגרות לכולם דבר ופגוש מגיבים עם הילדים.."

התוכנית חשפה את המשתתפים בפעם הראשונה לשאלות על מהות האבהות. הדיונים הקבוצתיים היוו מסגרת לצמיחתם כהורים וכאבות:

"במשך ארבעים שנה לא אמרתי דברים שקשורים לעניין ההורות ואיך להיות אבא, ורק בזמן השנה שעברה. עם הקבוצה, אמרתי יותר דברים מאשר במשך כל השנים שעברו.."

חויית ההתנסות הקבוצתית יצרה בקרב המשתתפים רגשות מורכבים. רבים, כאמור, תששו בתחילה לקחת חלק ולהיתשף. בחלוף הזמן, כולם היו תמימי דעים שהחוויה הקבוצתית הייתה לב התוכנית.

"נושא הקבוצה הוא לא גזש עבדו. כי הייתי שנתיים ככא על עבירות מס הכנסה. הכרתי שם הרבה עובדים סוציאליים.. אבל פעם ראשונה שאני בקבוצה עם גברים מהכפר וזה הפגיד אותי. גשתי שאם אלה משהו זה יתרוסס בכל הכפר - אכן דיברתי. אבל אף פעם לא אצומק. התפנית הייתה לאור הטיוא אטבריה - הכרתי יותר את האנשים וראיתי שאמין וסאלא דואגים אנו. התגלתי יותר אהגבר אקבוצה אצומת מה שהרגשתי בהגלה - האמתי שזה מועיל ולא הגסרתי מפגשים.."

"גשתי ופגדתי מהמפגש עם היודים, פגדתי אעריב אותם במשהו גדול יותר מהיכולות שלהם אעכא אותו לא רציתי שידעו שאני במשבר.. אבל היודים צבקו ורצו להיות יותר בקבוצה וגם רצו אמצור אקבוצה. ראיתי את יוסם שבת כיוס אור יודי בגושך של הגייס שלי. התגלתי אהביא את עצמי יותר, אלהשתף. האבות האחרים תמכו בי ואני גם תמכתי באחרים, גם בקבוצה וגם בשאר הימים. הגשוב מכל: גיליתי אכן שלי במפגש מאוד מרגש דברים אישיים שלא ידע עליהם.. גיליתי שאני יכול לדבר יותר בטוח אליו וגם אספר לו שאני אהב אותו. בכינו ביוד אהגבקנו. זה היה הדבר הכי טוב ופה שקרה לי בקבוצה. הקבוצה מאוד עצרה לי. נעשיתי יותר בטוח עם היודים וגם פגוח אראת אנשים שמצבם גרוע יותר ממצבי, וככל זגא ממשיכים אייך אוליות.. אני ממשיך להיות בקשר עם הקבוצה המיוגדת הצי."'

התוכנית העניקה לגיטימציה למעורבות מסוג אחר עם הילדים, מעורבות שהייתה נחשבת י"לא גברית" לפני החוכנית. אחד הרכזים הסביר זאת כך:

"משפחה היא מערכת, ככל מערכת יש גת-מערכת אס- ויודים הם גת-מערכת אגתי אב-אס הם גת-מערכת נוספת ואילו אב ויודים הם לא גת-מערכת - "ברית אבות" יצרה אותה."

רבים טענו שהחוכנית חרמה לשיפור באקלים המשפחתי:

"הגוכנית העניקה לי את הביטחון העצמי ביכולות שלי וכמוכן הצלאתי להקרין גם בקרב ילדיי גאווה של ביטחון עצמי.. היוס אני אדם אופטימי יותר ועובד בשביל שהילד שלי יהיה גם אופטימי. אני אדם רגוע והם רגועים, בזכות זה. לפני הגוכנית הילדים שלי היו מרגישים יותר טוב כאשר לא הייתי בבית. כל הצמן שידרתי להם אלץ ויאושו, כשהייתי במגיזתם.. היוס הדברים הפוכים לאלוטין. בלי הקבוצה לא הייתי משתנה בצורה כזו.. הילדים שלי משתנים אתי. אנחנו משתנים ביחד. כל הצמן הם שואלים אתי מתי יש עוד מפגש של "ברית אבות". אנחנו רוצים להשתתף גם.. הפעילות הזו קרובה אלנו גם כהורים וגם כבשלים. אני היוס גם יותר קשוב אלשתי מוכן לנהל שיחה אלל כעס או הרגשה שלילית, כמו שהיה אצלי בעבר.."

משתתפים הביעו שביעות רצון מעצם קיום החוכנית ורבים אמרו שהשתתפות בקבוצה הייתה מהנה ביותר ומלאה מקום חשוב בסדר היום שלהם, כפי שאתד המשתתפים התבטאו: "ימודדים את השבוע מיום שלישי עד שלישי.."

פעילויות אבות-ילדים העניקו לאבות הזדמנות להתנסות בתפקידים חדשים, שלא היו מוכרים להם קודם. באחד המקרים הפעילות שלבה טיול לתיפה והכנת פיצות יחד עם הילדים, באחת הפיצריות בעיר. אחד האבות הביע חשש מהימצאות ילדיו וילדים אחרים באוטובוס אחד, וכן מהכנת אוכל משותפת עם כל הילדים:

"מאוד פגדתי כשהמנה סיפר לי שהטילו הוא בלי אימהות הייתי בטוח שהבן שלי יגיע לפיצריה מאלכך, כשהבגדים שלו מלאים מיץ או מיס, כי לא אוכל להשתלט עליו באוטובוס.. אל פסס לא נסעתי אלו אבד. אבל הופתעתי מעצמי. כי לא הייתה לי שום בעיה עם הבן שלי, אהיפק.. כשהגעתי לפיצריה גם גשתי. כי ידעתי שאני לא טוב בהכנת כל סוגי האוכל, ובמיוחד במקום שהוא מלא ילדים. הייתי ממש שמה שנתנה לי הצדמנות להכין פיצה עם הבן שלי וזה היה טוב.. גיליתי שאני יכול להסתדר אבד אלו. וזו הייתה גוויה מאוד משתנה ומרגשת לראות את הבן שלי מכין אוכל יחד אתי.."

בפעילות אחרת, בכפר כנא, אבות הכינו יחד עם ילדיהם כרטיסי ברכה ליום האם. זו הייתה עבורם הפעם הראשונה בה צירו אבות עם הילדים שלהם:

"בדרך כול האשה שלי עושה את העבודה הזאת. אני
אל פעם לא גשתי שאני יכול לשבת ליד הכת שלי ולגזר
לצבוע אתה נירית זה גוף מהעבודה של האשה ולא של
הגבר.."

לאחר המפגש התבטאו האבות בצורה קצת שונה:

"אני הייתי טיפש כל הקופה הזאת. הכן שלי היוס בן
אריב. אריב שנים פספסתי את הגוויה הזאת. לשבת אלו
לצויר סגס ציורים. אל פעם לא שמתי לב כמה הכן שלי
יפה כשהוא מגזיק סיפריו.."

אבות הדגישו את שביעות רצונם מהמפגשים בכלל; ומהמפגשים עם הילדים בפרט:

"הילדים נהנו בפרויקט. וכל יום רביעי שואלים אותי אם יש
פעילות היום.."

הקבוצה היוותה עבור המשתתפים מרחב רגשי בטוח, מקום בו ניתן לבטא רגשות שלא ניתן
לבטא במקום אחר. קיומו של מרחב בטוח סייע לגברים אלה להיות יותר קשובים לצרכי
משפחותיהם:

"אנחנו היוס גייס בבית באווירה יומי של אנשים שמקשיבים
אחד לשני. דבר שלא היה קודם לכן. וזה בזכות העובד
הסוציאלי המרכז אשר יוונה אותנו כל הזמן ולא הגייאש.
ובזכות המשפטים בקבוצה. אני זוכר את עצמי. יום
אחד בכיתי. וזה עזר לי מאוד. הרגשתי הקלה ומיכה
מהמשפטים.. אני מרגיש בטוח עם הקבוצה הזו.."

משתתף אחר הצביע על שינוי דרמטי בדפוסי התקשורת עם ילדיו:

"יש קשר טוב יותר עם המשפחה והילדים.. כל שבוע אני
מסנה את האווירה בבית אטובה יותר ויותר. יש כרגע שיחה
בהרבה דברים עם הילדים. נולד לי יותר מבינה נפשית. גם
עם ילדיי וגם עם אשתי - לדבר ולהיות פתוח. ואני נמצא
במצב רוח טוב. לדוגמה אני עושה שיחה כל הזמן עם
הילדים. מה שלא עשיתי לפני שהגעתי לקבוצה.."

על פי אחד המשתתפים, החוכנית תרמה לעיצוב סגנון הורות אחר בקרב המשתתפים:

"הייתי שולט במשפחה לפני שהצטרפתי למוכנית. לא הגייאסתי

ככבוד אבני משפחתי ובמיוחד לא אולדיו, אלא אבז מהם
 היה אסור להגואכא אג. היום אני מקבל אותם כמו שהם..
 אהב אותם, מבלה ומגייסץ אתם הרבה. מנסה לשפץ
 אותם כמה שקורה ומנסה לשפר את הגייס שלהם ואייסץ
 להם ככל מה שאני יודע. אך כדו שמירה על הפרטיות
 ואופש הביטוי שלהם.."

התוכנית הפגישה את המשתתפים עם יכולות אישיותות חדשות, שלא הכירו קודם לכן:

"היום אני גורם הרבה גס לאברי הקבוצה על ידי ביקורי
 בית, ייעוץ, פטרון בעיות, וכו' זה גך כדו שמירה על
 סודיות. אני מרגיש הרגשה של שלמות ונחיות עם עצמי..
 הגבירתי גס על הפגז אעמוד מול קבוצה אדבר. כפכול
 הישיבות עם המשתתפים, אני מרגיש שאפשר תמיד לפגור
 כל בעיה על ידי שיגוף ומשיבה מקדימה, רגישות ונקיטת
 צעדים מניעתיים.."

התוכנית נתנה הזדמנות ליצירת קשר אחר עם אנשי מקצוע מתחום השירותים החברתיים
 ומערכת הרווחה - במפגשים שוטפים ובתשיבה משותפת בוועדת היגוי ומסגרות נוספות.
 אולם, היו גם מי שהביעו ביקורת על התוכנית. משתתפים אלה ציפו להשקעה רבה יותר
 בחשומות קונקרטיות, הן בעבודה הקבוצתית והן בילדים:

"הבקשות שלי לא היו רבות; יוגר מפגשים עם אנשי מקצוע,
 עוז פסאוליות עם הילדים; מה שהיה - לא היה מספיק.."

חספר משתתפים ציפו שהתוכנית חספר את מצבם של הילדים, באמצעות מלגות או חוגי
 העשרה, למשל:

"גשבי שדיך הגוכנית הילדים יוכלו לקבל גוגים ופסאוליות
 אבל, האמת היא שהם לא הולכו לקייטנות קיץ ולא הייתה
 שום פסאול קיץ אגרת אילדים "כברית אבות". וזה גבל
 מאד.."

חלק הביע אכזבה מהיעדר מציאת פתרון קונקרטי למצבם החסוקתי; אם כי, בשנת 2006
 כפי שכבר צויין, החלה לפעול במספר יישוביים "תוכנית אביחילי". תוכנית אביחילי פועלת
 לצד תוכנית ברית אבות, ובשותפות בין עמותת מעורבות ומיזם תבית של הייגיונטי, על
 מנת לשלב בעבודה אבות מרוחקים / מנותקים ממעגל העבודה; ובמטרה להטמיע תהליכי
 מוביליזח תברתית חיובית. תוכנית אביחילי התקיימה באותם היישובים בהן פעלה ברית אבות,
 תוך התמקדות והתמקצעות בתחום התעסוקה. למרות זה, חלק הביע אכזבה ונשמעו אף

הקולות הבאים:

"אנשי מקצוע הם אנשים טובים ואוכשרים. ורוצים את מעצמם. אך אין בידיהם שום כלי אשמה את זה.."

5. המלצות המשתתפים לשיפור התוכנית

"אנחנו, כמחוסרי עבודה וכמובטלים, צריכים הרבה יותר ידע"

משתתפי התוכנית נתבקשו להציע הצעות לשיפור התוכנית. ככלל ניתן לומר שרוב המשתתפים הצביעו על הצורך בשילוב מענים קונקרטיים להעלאת ההון האנושי, שכן הון אנושי גבוה מגביר את הסיכויים במציאת תעסוקה:

"זהוסיף סדנאות אימוץ קרוא וכתוב וסדנאות מגשבים. בנוסף אעזרה ומיכה באבות זה יעשה את התוכנית אמולאט"

ועוד:

"זהוסיף סדנאות אימוץ השפה העברית, סדנה אימוץ מגשבים". "אנחנו, כמגוסרי עבודה וכמובטלים, צריכים הרבה יותר ידע בכדי אצל את המצבנו." "כאלו אנשים שגויים על הכטמג הכנסה.. יש כאלה שבאים בשני אוטובוסים. ביקשנו ניסיון ולא היה מענה. ואנחנו לא יכולים להישאר אצלמנו כזה סכום. אני ממליץ אעזור לאנשים במצבנו." "ביקשנו הכשרה מעשית בקשנו קורס מגשבים, צריך להראות שיש תקווה.."

יצוין כי קול זה עלה בעיקר ממשתתפים ביישובים בהם לא התקיימו קורסי מחשבים ועברית. (בריינה ובכפר ננא היו אבות שהשתלבו כבר בקורסי מחשבים ועברית במסגרת תוכנית אביחיל).

משתתף אחר אפילו ממליץ לפתוח קבוצות נוספות:

"צריכים אפגמ עוז קבוצות כי יש הרבה מובטלים בגוף עם הרבה בעיות אישיות, משפחתיות, כלכליות ופאולטייות."

מרבית המשתתפים התייחסו גם לצורך להעשיר את התוכנית מבחינת העבודה הקבוצתית והפעילות החברתית-חוויתית של אבות-ילדים:

"אדעתי יש גשיבות רבה אדש את הפעילות של הקבוצה. צריך להגדיל את מספר השעות של המפגש יותר משעתיים."

צריך להגדיל ולהרחיב את הפעילות הגווייתית, במיוחד אצל
הילדים ומשפחות המשגתים. צריך לעשות יותר טיולים וללכת
להצלות, יותר ממה שעושים, כי מה שמעניקים בגאוס זה
הוא מעט מדי. אמל בקיץ - אמה לא עורכים אנו קייטנה עם
הילדים? אננו אהבים להיות בוגד."

אחד המשתתפים מחליץ לשלב גם את האימהות בתוכנית:

"צריך גם לעבוד עם האימהות, זה יעשה את הגוכנית
אמנאמת."

דיון

חוברת זו נועדה להעמיק את הידע הקיים אודות תוכניות התערבות לאבות מובטלים. תוכנית "ברית אבות" הייתה בבחינת מקרה פרטי של תוכנית התערבות לאבות. החוברת מתארת ומפרטת את מטרות התוכנית, מתעדת ומעלה על הכתב את קולותיהם של האבות המשתתפים - על הידע העצום הגלום בהם - ומביאה את התרשמיותיהם של אנשי המקצוע אשר ליוו את המשתתפים בתוכנית. מסמך זה מתייחס למספר תחומים מרכזיים כגון משמעות האבהות, השפעות האבטלה, חוויית ההשתתפות בפרויקט, תרומתו והמלצות לפיתוח תוכניות אבות אחרות.

באשר למשמעות האבהות - רוב המשתתפים היו תמימי דעים שתמצית אבהותם מסתכמת במילה יאחריות; אחריות מקיפה ומתמשכת הכוללת את סיפוקם של הצרכים החומריים של המשפחה - מדאגה לתינוך הילדים ועד לסיוע בהבאתם בברית נישואין. במושג אחריות גלומה גם היכולת שלהם לפרנס את משפחותיהם באמצעות עבודתם; ואכן 'עבודה' ו'תעסוקה' הם מושגים מרכזיים בהווייתם של אבות אלה.

משתתפי התוכנית הציגו תפיסה שונה מהתפיסה המערבית הרווחת - לפחות בקרב המעמד הבינוני - לפיה אבהות ניתנת לבחירה. לפי תפיסתם של המשתתפים, נישואין ואבהות הינם שלבים לא רצוניים-הכרחיים בהתפתחות תקינה של כל גבר, ומציאת עבודה היא תנאי למימוש ההתפתחות התקינה. אין פלא איפא שהמצב המשברי אליו נקלע המובטל השפיע באופן הרסני על הגברים המובטלים: היא הטילה עליהם סטיגמה חברתית שלילית, ערערה את זהותם, דרדרה את מצבם הנפשי, פגעה בדימויים העצמי ובדימויים בעיני נשותיהם וילדיהם, ואיימה על היציבות הכלכלית של משפחתם.

על רקע זה, חוויית ההשתתפות בברית אבות הייתה חיובית ומתקנת, ותרמה רבות למשתתפים. היא העניקה חמיכה והגבירה את תחושת ההשתייכות החברתית והרגשית של אבות מובטלים. היא שימשה, בתקופתם הקשה, עוגן בתחושת התלישות החברתית. החברות בפרויקט אף העניקה למשתתפים מעין סטאטוס חברתי, שנשמת מידיהם עם אובדן מקור הפרנסה.

תוכניות התערבות כמו ברית אבות מסוגלות להעניק מסגרת הכלה ותמיכה חשובה לאבות בתקופת מעבר ומשבר, בתנאי שהן משקפות את הייחודיות התרבותית של תפיסות המשתתפים; ואכן, ההיכרות וההבנה של רכזי ומנחי התוכנית את מורכבות הרקע התרבותי שלהם סייעה רבות להצלחת התוכנית. עדויות המשתתפים מאשרות את הסברה שחוויית האבהות מושפעת מחוויות הילדות שלהם עצמם. במהלך סדנאות ופעילויות אחרות בתוכנית העלו המשתתפים רגשות קשים ומורכבים ביחס לילדותם, והיו תמימי דעים שלחוויות אלה יש השלכות על יחסיהם העכשוויים עם ילדיהם. תוכנית ברית אבות סייעה בהעלאתן, היוותה מסגרת נאווה ומוגנת לעיבודן מחדש ואפשרה למשתתפים לבדוק את השלכותיהן של חוויות אלה על תחושותיהם והתנהגותם בהווה.

קולות המשתתפים מצביעים על כך שאבהות הינה הבניה דינאמית ונתונה לשינויים בין דוריים. אבות טענו שתפיסת האבהות שלהם שונה מתפיסת אבותיהם את אבהותם שלהם, והצביעו על תמורות מרחיקות לכת שחלו בנושא זה בשני הדורות. רבים חושבים שאבותיהם זכו לכבוד רב יותר לעומת הכבוד לו הם זוכים כיום. מאידך, לצד תחושות קשות אלה, האבות טוענים שהם חשים קרובים יותר לילדיהם, בהשוואה לתחושת הקרבה שחשו כלפיהם

אבותיהם בעבר. על רקע זה, חשוב שתוכניות התערבות תהפוכנה שינויים בין דוריים אלה בתפיסת האבהות למקור של ידע עבור אבות ואנשי מקצוע.

משתתפי התוכנית חשפו מניעים רבים ומגוונים להצטרפות לתוכנית. העדויות המובאות בתיעוד זה מגלות שהמניע המוצהר ההתחלתי של המשתתפים הוא הרצון להסתייע ורכה במציאת מקום עבודה, והוא נתפס כתנאי להצטרפות לתוכנית. מוטיב זה תוזר כחוט השני בעדויותיהם של המשתתפים.

מניע נוסף הוא הרצון לראות בתוכנית תשומה חינוכית בילדיהם. שיח המשתתפים העיד על תפיסתם את מקומו המרכזי של התינוך כמפתח היחיד - והמשמעותי ביותר - למוביליות חברתית, במיוחד על רקע האפליה של האוכלוסייה הערבית בישראל. הם תשבו/קיוו שבאמצעות התוכנית יוכלו לספק לילדיהם פעילות חינוכיות נאותה, שאין לאל ידם לחת בשל מצבם הכלכלי הרעוע.

מעבר למניעים מוצהרים וגלויים אלה, נראה היה שרבים הצטרפו לתוכנית כדי למצוא - לנוכח מצבם הרגשי הקשה - מסגרת חומכת ומענה לתחושת הבידוד החברתי. בהיעדר מסגרת עבודה, רבים מצאו בתוכנית מסגרת השתייכות אלטרנטיבית, ואפשרו להתחבר לאבות אחרים במצבם. אחרים ראו בה הזדמנות לצמיחה וקידום אישי באמצעות חזרה לאווירה לימודית. לצד מניעים אלה, היו משתתפים שחיפשו גם קשר אישי עם איש מקצוע, שלא דרך פניה ישירה לשירותי רווחה. משתתפים רבים טענו שאחת הסיבות להצטרפותם והישארום בתוכנית הייתה הגישה הייחודית, האישית והבלתי אמצעית של הצוות המקצועי כלפיהם.

התוכנית פיתחה עמדה רפלקסיבית מול התפיסה היאורגנית-ימהותנית של המשתתפים. יחד עם זאת, למרות שהמניע המוצהר ההתחלתי של המשתתפים להצטרף היה חיפוש ומציאת תעסוקה - התרומות המרכזיות של התוכנית לא מתייחסות בעיניהם לנושא זה בלבד, אלא לשיפור הכללי באטמוספירה המשפחתית וביחסייהם עם הילדים.

אבות הוא ציבור - בעולם ובישראל - שאיננו מרבה להשתתף בתוכניות התערבות, ואינו מורגל לקחת חלק בתוכניות היוזמות על ידי השירותים החברתיים. מכאן שתוכניות התערבות ייעודיות לאבות הן נדירות ביותר. הצלתן תלויה בגיוסם של אבות, גיוס המצריך השקעה רבה ומתמשכת ביצירת קשר אישי עם האבות, הפעלת מוסדות קהילה ורשתות חברתיות.

חלק ממשתתפי התוכנית השליכו את יהבם על התוכנית וראו בה כלי עזר יעיל בחיפוש עבודה. עבור רובם ציפייה זו הייתה המניע העיקרי להצטרפותם לתוכנית. מכאן נוצר הרושם, שרבים היו רוצים לראות שילוב טוב בין תמיכה באבהות ובין תמיכה בחיפוש תעסוקה, תוך השקעה גדולה יותר בשיפור ההון האנושי שלהם. דבר זה ניתן להשגה באמצעות הכשרה מקצועית, השלמת השכלה ותשומות אחרות.

כמעט כל המשתתפים הביעו רצון בהשקעה גדולה יותר בפעילויות אבות וילדים - מרכיב שנתפס מהותי לתוכנית. אחרים אף סברו שניתן לחזק את העבודה הקבוצתית על ידי הוספה של ימי פעילות.

הצלחתה של תוכנית ברית אבות לגייס אבות לפעילות ממושכת מוכיחה שהתמודדות עם אבטלה, בדומה להתמודדות עם ביטויי הדרה אחרים, עשויה להוות בסיס משמעותי לפיתוח תוכניות התערבות לאבות. לאור ההשפעות השליליות של מצב ההדרה החברתית על אבות

ומשפחותיהם, ולנוכח מיעוט התוכניות הקיימות לאבות בכלל ולאבות בחברה הערבית בישראל בפרט - תוכניות התערבות כמו תוכנית ברית אבות ממלאות צורך חיוני בתמיכה באבות המשתייכים לקבוצות העניות והמודרות ביותר.

התמודדות עם אבות מודרים מחייבת התייחסות לקיפוח רב מימדי ובידוד חברתי הקשור במצב ההדרה. תוכניות התערבות, המיועדות לתמוך באבות מובטלים, מחייבות גישה הוליסטית ורב מתודית, המשקפת מורכבות זו. משתתפים מצפים שתוכניות אלה יסלבו, לצד עבודה קבוצתית בנושא אבהות, תמיכה קונקרטיה במובטל בתחום התעסוקה (סיוע בחיפוש תעסוקה, סיוע קונקרטי להגברת ההון האנושי, העשרה תעסוקתית והעלאת רמת ההשכלה של המובטלים); תמיכה ממשית במשפחה (סיוע במימון הוצאות חינוך, וטיפול בילדים לאבות מובטלים דרך תוכניות העשרה ופעילויות אבות וילדים, בילוי והפגה למשפחה); וסיוע בקידום התארגנות קהילתית להתמודדות עם בעיית אבטלה ברמת הקהילה ובקביעת מדיניות חברתית-כלכלית.

תוכניות התערבות, כדוגמת תוכנית ברית אבות, עשויות לסייע לאבות רבים בקידום מצבן של משפחותיהם - בתנאי שהן מציעות ברית אמינה, אוטנטית ומתמשכת במאבקם המשותף בשורשי ההדרה החברתית ובביטוייה, הפוגעים בהם ובמשפחותיהם.

פרקטיקה משלבת

הדרה חברתית היא תופעה מורכבת, רב ממדית ועמידה בזמן. נכללות בה - במקביל לאובדן תחושת ההזדהות והשייכות, היעדר זכויות וחוסר לגיטימיות של המודר - תופעות של בידוד חברתי והיעדר שילוב, השתתפות מצומצמת, תלות, חוסר השפעה וקיפוח בתחומים רבים. אנשים החיים בהדרה חיים לעיתים ללא זכות בחירה, והחלטות רבות הנוגעות לחייהם מתקבלות על ידי אחרים. התגברות על הדרה מחייבת עבודה בפרקטיקה משלבת. פרקטיקה משלבת, כפי שפותחה על ידי עמותת מעורבות, כוללת יצירת שינוי תודעתי ושינוי אישי, ומבוססת על מספר אבני יסודי: מעורבות, שותפות, סינגור חברתי, התערבות רגישת-תרבות, פיתוח תודעה, מודעות חברתית ואישית, למידה מנקודת המבט של הלקוח, מחויבות לאורך זמן וצמצום הפער שבין האוכלוסיות המודרות לאנשי המקצוע בשירותי הרווחה הממסדיים.

מעורבות

מרכיב המעורבות בפרקטיקה המשלבת מדגיש הדדיות וזיקה בין נותני ומקבלי השירותים, ומעורבותם המשותפת בתהליכי השינוי. הדגש מושם על אנשי המקצוע ועל הלקוחות גם יחד. הקשר מושתת על גישה פעילה ויוזמת ועל אלמנטים רגשיים של הזדהות, המחייבת רמת חשיפה גבוהה בין הצדדים וניתור על ניטראליות ויחסי קירבה אישיים-רגשיים בין אנשי המקצוע והלקוחות. האינטנסיביות בקשר בין העובדים והלקוחות פירושה גם שאנשי המקצוע מעורבים בסביבה היומיומית של הלקוח, כשם שהלקוח מעורב במתרחש בארגון. אכפתיות ורגישות עומדים ביסוד המעורבות, ונותנים את אותותיהם החיוביים בתהליך השינוי.

שותפות

נקיטת שיטות התערבות בלתי פורמליות, המחזקות את השותפות ולא את הסמכותיות, דורשת ביטחון עצמי גבוה ומקצועיות מצד אנשי המקצוע; יחד עם זאת, שותפות איננה שוויון - קיימות בה התייחסות לשונות, והכרה בכוח ובתרומה שיש לכל צד לתת.

הפרקטיקה המשלבת יוצאת מנקודת הנחה שאין לצד אחד לגיטימציה ראשונית לשלוט על הצד השני או להיות בעל הכוח או הידע הבלעדי; היא דוגלת בקיומו של דיאלוג אמיתי וקשר מקביל בין שווים בערכם, בניגוד לגישה הפטרנליסטית-תלוּחית של אנשי מקצוע. בפרקטיקה משלבת אין לאיש המקצוע תוכנית עבודה קבועה וסדורה מראש; אדרבה, היא מצדדת בהתפתחות הדרגתית והתאמה לציפיות, לרצונות ולידע שהלקוחות מביאים אתם לידיון.

העבודה על פי תורת השותפות מכירה בכך שללקוחות יש ידע ייחודי וחיוני משל עצמם. תורה זו איננה מבוססת על אדנות וידענות, אלא על ההכרה שגם ללקוחות יש לגיטימציה ליזום, לחפש, לבדוק ו/או לרחות שיטות, וכי יש להם מלוא הזכות לברר אם השיטות המוצעות אכן מתאימות להם.

שותפות מתייחסת ליחסי הגומלין בין הלקוח לבין המערכות השונות המטפלות בו, וכן ליצירת שותפויות - תוך כדי עשייה - עם לקוחות וארגונים בקהילה, ובמתן חשיבות ללמידה הדרדית של כל צד את משנהו. כל אחד מהם מתפתח במסגרת התהליך המשותף, עם שימת דגש על המרכיבים התרבותיים, בו מתרחשת ההתערבות, והקונטקסט חברתי שלה.

רגישות תרבותית

גישת ההתערבות רגישת-התרבות שבפרקטיקה המשלבת גורסת כי אין דפוסים אוניברסליים של התנהגות, וכי לא ניתן ליישם באופן כוללני וגורף תיאוריות פורמליות על התנהגויות אנושיות. ההתנהגויות השונות מבוססות על הקשרים, הנחות וערכים הנעוצים במקורות היסטוריים, חברתיים, מעמדיים ופוליטיים - המחייבים שימוש בעשייה הנוגעת לשינוי תודעתי, פיתוח מודעות אישית וחברתית וסינוור חברתי.

סינוור חברתי

סינוור חברתי מבוסס על אמונה בפוטנציאל הטמון בכל אדם להשמיע את קולו, ומטרתו לחזק אותו כך שיוכל - בשילוב כוחות מקצועיים נלווים - לייצג את עצמו. זאת במסגרת תהליך למימוש זכותו של כל אזרח להשפיע על החלטות הנוגעות לרווחתו הוא, קרי לממש זכויות טבעיות-קיימות, מחד; להרחיב וליצור זכויות חברתיות ואזרחיות חדשות, מאידך.

הדגש המושם בפרקטיקה המשלבת הוא בהתנסות החיובית של הלקוח בלובי ובסינוור, בניגוד לסינוור המשמר את תלותו של זה המודר באנשי מקצוע.

כדי שהחמורה האישית והחברתית תהיה - מעבר לעשייה - גם בעלת משמעות, עליה להיות מבוססת על שינוי תודעתי.

שינוי תודעתי, מודעות עצמית וחברתית

שינוי תודעתי בפרקטיקה המשלבת נוגע גם לשינוי המתרחש במקביל הן אצל אנשי המקצוע והן אצל הלקוחות המודרים. שינוי זה מתרחש בעקבות תהליך העבודה והלמידה המשותף, והוא מתבטא בנכונות של כל הצדדים המעורבים לשנות את הדרך בה הם רואים את המציאות, את עמדותיהם האחד כלפי השני, תפיסות חברתיות, או את תפיסתם העצמית.

השינוי התודעתי שבפרקטיקה המשלבת, נוגע בתהליכי התעצמות הדדיים של אנשי המקצוע ושל הלקוחות. תהליכים אלה משלבים בין שינוי אישי לשינוי חברתי, ומחזקים את המודעות העצמית והחברתית.

הפרקטיקה המשלבת מכוונת לשינויים ברמה האישית, החברתית והתודעתית בקרב אנשי המקצוע והלקוחות כאחד. היא נוגעת לעבודה במעורבות גבוהה, שותפות ולמידה הדדיים, תוך התייחסות להקשרים התרבותיים, הפוליטיים והמעמדיים של המעורבים. עקרונות אלה דורשים רמה גבוהה של מחויבות, והתמדה בעבודה עם אוכלוסיות מודרות.

קווים לפיתוח תוכניות עם ולמען אבות החיים בהדרה חברתית ומשפחותיהם

(חלק זה עוסק בהשלכות שהופקו מתוכנית ברית אבות ועשויות לעזור בפיתוח תוכניות התערבות אחרות עם ולמען אבות מודרים).

1. אבות החיים בהדרה הם תדורי רצון להציע עתיר טוב יותר לילדיהם. אבות אלה רואים כחינוך את המפתח לעתיד ילדיהם. על כן, הם יהיו מעוניינים לקחת חלק בתוכניות התערבות אם הן תשלבנה פעילות חינוכית שתקדמנה את ילדיהם, בתנאי ששילוב זה נתפס כחשומה חינוכית משמעותית.
2. אבות הם מקור ידע חיוני לעיצוב תוכניות התערבות. תוכניות התערבות צריכות להכיר בידע הלוקאי הייחודי המצוי אצל אבות וקהילותיהם, כמקור חיוני לפיתוח התערבויות ההולמות את צורכיהם.
3. תוכניות התערבות המיועדות לאבות חייבות להתייחס לחוויית האבהות של המשתתפים. מעורבות אבות בחיי המשפחות שלהם מושפעת השפעה רבה מחוויות העבר. תוכניות התערבות חייבות לשלב מרכיב של העלאה ועיבוד חוויות אלה.
4. גיבוש קבוצת אבות הינה חיונית להצלחת תוכניות התערבות. יצירת קבוצת אבות מצריכה השקעה רבה. התנסות במתודה קבוצתית הינה זרה עבור אבות רבים. על כן, יצירת קבוצות אבות מחייבת השקעה רבה ביישוג וגיוס אבות, תוך הפעלת מגוון רחב של שיטות ליצירת קשר עם אבות ומשפחותיהם. תוכנית ברית אבות הראתה את תשיבותה של המתודולוגיה הקבוצתית לפיתוח תחושת שייכות, זהות קבוצתית ותודעה חברתית בקרב אבות מודרים; אך יחד עם זאת היא חייבת לשלב גם עבודה פרטנית, חינוכית, קהילתית ואחרת.
5. הדרה מהווה גורם סיכון לאבהות. אבהות הינה הבניה המושפעת מקונטקסט פוליטי, חברתי וחברתי. פרקטיקה משלבת עם ולמען אבות מודרים אינה יכולה להחעלם מהתמודדות עם מגוון של הקשרים פוליטיים, חברתיים, כלכליים ואחרים המעורבים במצב ההדרה (קיפוח, ניצול, דיכוי חברתי או מצב אחר). תוכניות התערבות, המיועדות לאבות מודרים, צריכות לסייע בידי המשתתפים וקהילותיהם להתמודד עם ביטויי הדרה ושורשיה.
6. גישה שוויונית ויחס אישי מהווים גורם חשוב להצלחת תוכניות התערבות. אנשי מקצוע, העובדים במסגרת תוכניות התערבות לאבות מודרים, חייבים לפעול מתוך גישה שוויונית המעודדת יצירת שותפות וקשר אישי.
7. תוכניות התערבות צריכות לשקף את השונות הקיימת באבהות. אין לדבר על אבהות אלא על אבהויות. אבהות אינה תופעה אחידה אלא הבניה דינמית ורבת פנים. על כן, תוכניות התערבות צריכות לשקף שונות זו תוך מתן מרחב ולגיטימיות לתפיסות האבהות התרבותיות והייחודיות של אוכלוסיית היעד.
8. מניעי אבות לקחת חלק בתוכניות התערבות עשויים להיות מורכבים ומגוונים. המניעים עשויים לכלול טווח רחב של שיקולים וציפיות כגון חיפוש עבודה, העלאת רמת ההון

האישי, רצון ללמוד, שאיפה לצמיחה אישית, צורך להתמודד עם בדידות, רצון לשפר כישורי הורות, שיפור הקשר עם השירותים החברתיים, קשר אישי עם אנשי מקצוע ומניעים שונים אחרים. על כן, הצלחת תוכניות התערבות תלויה ביכולתן להחייסם למגוון רחב של מניעים על ידי אימוץ ראייה כוללת והוליסטית של האבות.

9. תוכניות התערבות לאבות מודרים צריכות לקדם שיח של זכויות חברתיות. קיימת חשיבות מרובה למימד האידיאולוגי של השית המקצועי, שמתוכו ובאמצעותו פועלות תוכניות התערבות. תוכניות כאלה - לאבות החיים בהדרה - חייבות לפעול ולקדם שיח של זכויות חברתיות ולרחות תפיסות המתייגות אותם כאבות ידב בעיתיים ולהסיר מהם את תחושות האשמה העצמית במצבם הם. יש לטפח בתוכניות שיח של פרקטיקה משלבת, אשר תעודד בקרב המשתתפים מעורבות חברתית, יצירת שותפויות, פיתוח חודעה חברתית, מודעות אישית ויכולת למידה הדדית.

10. תוכניות התערבות צריכות לספק תשומות קונקרטיות להעלאת ההון האנושי של המשתתפים ומשפחותיהם. קבוצות חברתיות בעלות הון אנושי נמוך (היעדר השכלה או היעדר הכשרה מקצועית) פגיעות יותר בתקופות אבטלה. על כן, לצד עבודה קבוצתית לפיתוח מיומנויות הוריות - תוכניות לתמיכה באבות מובטלים חייבות לפעול גם לשם העלאת רמת ההשכלה וההכשרה המקצועית שלהם.

ביבליוגרפיה

- הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה (2003). שנחון סטטיסטי לישראל 2003. ירושלים.
- הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה (2006). שנחון סטטיסטי לישראל 2006. ירושלים.
- סטריאר, ר. (2001). מהדרה למעורבות חברתית. חברה ורווחה, כ"א, 2, 213-232.
- עברני, ש. ושפירא, ר. (1997). מקולות בודדים למעורבות חברתית. משוייב.
- רואר-סטריאר, ד' וסטריאר, ר' 2006. אבוח מהגרים בישראל מתיאוריית הגירעון לתיאוריית האבהות המכוננת. חברה ורווחה כ"ד(4): 405-431.
- Al-Haj, M & Yaniv, A. 1983. Uniformity or diversity: A reappraisal of the voting behavior of the Arab Minority in Israel. In A. Arian) ed. (.The Elections in Israel, 1981 Tel Aviv: Ramot. Pp.164-139 .
- Al-Krenawi, A & Graham, J.R. 1998. Divorce among Muslim Arab women in Israel. Journal of Divorce & Remarriage.119-103 :29
- Aleck, O. et al. 2006. The Impact of fathers 'physical and psychosocial work conditions on attempted and completed suicide among their children. Public Health.77-6 :6
- Amato, P.R & Keith, B. 1991. Separation from a parent during childhood and adult socioeconomic attainment. Social Forces.206-187 :70

- Andrews ,A.B .et al .2004 .Public perceptions about father involvement :results of a statewide household survey .Journal of Family Issues.633–603 :25
- Biller ,H.B .1974 .Paternal deprivation :Family ,school ,sexuality ,and society. Lexington ,MA :Lexington Books.
- Biller ,H.B .1981 .Father absence ,divorce ,and personality development .In M. Lamb) ed .(.The role of the father in child development .New York :Wiley .Pp. .552–489
- Blankenhorn ,D .1995 .Fatherless America :Confronting our most urgent social problem .New York :Basic Books.
- Brotherson ,S.E & .White ,J.M) .eds .2007 (.Why fathers count :The importance of fathers and their involvement with children .Harriman ,TN :Men's Studies Press.
- Bulanda ,R.E .2004 .Paternal involvement with children :The influence of gender ideologies .Journal of Marriage and the Family.45–40 :66
- Carroll ,N .2007 .Unemployment and psychological wellbeing .The Economic Record.302–287 :(262)83
- Central Bureau of Statistics .(2007) Israel in figures .Central Bureau of Statistics .Israel .Retrieved January ,2008 ,15 from http://www.cbs.gov.il/www/publications/isr_in_n07e.pdf
- Clark ,A & .Oswald ,A .1994 .Unhappiness and unemployment .Economic Journal ,Royal Economic Society.648-59 :(424) 104 ,
- Coley ,R.L) .2001 .In(visible Men :Emerging research on low-income ,unmarried, and minority fathers .American Psychologist.753–743 :(9)56
- Crompton ,R .1999 .Restructuring gender relations and employment .Oxford: Oxford University Press.
- Darity ,W .Jr & .Goldsmith ,A.H .1996 .Social psychology ,unemployment and macroeconomics .Journal of Economic Perspectives.140–121 :10
- Day ,R.D .1998 .Social fatherhood :Conceptualizations ,compelling research ,and future directions .Philadelphia :National Center on Fathers and Families.
- Doucet ,A .2004 .it's almost like i have a job ,but i don't get paid :Fathers at home Reconfiguring work ,care ,and masculinity .Fathering.303–277 :(3)2
- Fagan ,J & .Hawkins ,A.J) .eds .2001 (.Clinical and educational interventions with fathers .New York :The Haworth Clinical Practice Press.
- Farrell ,K .2003 .The Full Monty ,working class masculinity and the British image. Men and Masculinities.135–119 :(2)6
- Fein ,R.A .1976 .Men's entrance to parenthood .Family Coordinator–341 :25 .348
- Fodor ,E .2006 .A different type of gender gap :how women and men experience poverty .East European Politics and Societies.39–14 :(1)20

Franklin ,A.J & .Davis ,D .III .2001 Therapeutic support groups as a primary intervention for issues of fatherhood with African-American Men .In J .Fagan& A.J .Hawkins) eds .(.Clinical and Educational Interventions with Fathers .New York :The Haworth Clinical Practice Press .Pp.66–45 .

Furstenberg ,F.F .1988 .Good Dads ,Bad Dads :Two Faces of fatherhood .In A. Cherlin) ed .(.The changing American family and public policy .Washington ,DC: The Urban Institute Press .pp.218–193 .

Furstenberg ,F.F & .Harris ,K.M .1993 .When and why fathers matter :Impacts of father involvement on the children of adolescent Mothers .In R .Lerman& T .Ooms) eds .(.Young unwed Fathers :Changing roles and emerging policies. Philadelphia :Temple University .Pp.138–117 .

Gadsden ,V & .Hall ,M .1996 .Intergenerational learning :A Review of the literature. Philadelphia :National Center of Fathers and Families.

Garbarino ,J .2000 .The soul of fatherhood .Marriage and Family Review–11 :29 .22

Ghanem ,A ,.Rouhana ,N & ,.Yiftachel ,O .1999 .Reconstructing" Ethnic Democracy ."Israel Studies.267–253 :(2)3

Haj-Yahia ,M.M .1997 .Toward culturally sensitive interventions with Arab families in Israel .Contemporary Family Therapy.447–429 :(4)17

Haney ,L & .March ,M .2003 .Married fathers and caring Daddies :Welfare Reform and the discursive politics of paternity .Social Problems.481–461 :(4)50

Hawkins ,A.J & .Dollahite ,D.C) .eds .1997 (.Generative Fathering :Beyond deficit perspectives .Thousand Oaks ,CA :Sage.

Hobson ,B .2002 .Making men into fathers .New York :Cambridge University Press.

Jahoda ,M .1979 .The Impact of unemployment in the1930 s and1970 s .Bulletin of the British Psychological Society.309–314 :32

Jahoda ,M .1981 .Work ,employment and unemployment :Values ,theories and

approaches in social research .American Psychologist.184–191 :36

Jahoda ,M .1982 .Employment and unemployment :A social-psychological analysis .Cambridge :Cambridge University Press.

Kost ,K.A .2001 .The Functions of fathers :What poor men say about fatherhood. Families in Society.499–508 :(5)82

Lamb ,M.E ,.Pleck ,J.H ,.Charnov ,E & .Levine ,J.A .1985 .Paternal behavior. American Psychologist.894–883 :25

Lamb ,M .1998 .Fatherhood :Then and now .In A .Booth & A.C .Crouter) eds .(.Men in families :When do they get involved ?What difference does it make? Mahwah ,NJ :Lawrence Erlbaum Associates .Pp.47–52 .

Lamb ,M.E) .ed .2004 .(.The Role of the father in child development4) th ed .(.New York :Wiley.

Lamont ,M .2000 .The dignity of working men .New York ,NY :Russell Sage Foundation.

LaRossa ,R .1988 .Fatherhood and social change .Family Relations:(4) 37 .57–451

LaRossa ,R .1997 .The modernization of fatherhood :A social and political history. Chicago :University of Chicago Press.

LaRossa ,R & .Sinha ,C .2006 .Constructing the transition to parenthood. Sociological Inquiry.457–433 :(4)76

Marks ,L & .Palkovitz , R .2004 .American fatherhood types :The Good ,the bad, and the uninterested .Fathering.113–129 :(2) 2

Marsiglio ,W .1995 .Fatherhood :Contemporary theory ,research ,and social policy .Thousand Oaks ,CA :Sage.

Marsiglio ,W ,.Amato ,P ,.Day ,R & .Lamb ,M .2000 .Scholarship on fatherhood in the1990 s and beyond .Journal of Marriage and the Family.1191–1173 :62

Marsiglio ,W ,.Hutchinson ,S & .Cohen ,M .2001 .Young men's procreative identity: Becoming aware ,being aware ,and being responsible .Journal of Marriage and Family.135–123 :63

Marsiglio ,W ,.Day ,R.D & .Lamb ,M.E .2000 .Exploring fatherhood diversity: implications for conceptualizing father involvement .Marriage and the Family Review.293–269 :29

McKee ,L .1987 .Households during unemployment :The resourcefulness of the unemployed .In J .Branen & G .Wilson) eds .(.Give and Take in Families :Studies in resource distribution .London :Allen & Unwin .Pp.96–116 .

Nelson ,T.J .2004 .Low-income fathers .Annual Review of Sociology:30 .427–451

NRFC .(2008) Practice brief .National Responsible Fatherhood Clearinghouse. Gaithersburg ,Maryland

Offner ,P & .Holzer ,H .2002 .Left behind in the labor market :Recent employment trends among young Black men .Washington ,DC :Brookings Institute Center on Urban & Metropolitan Policy.

Orloff ,A & .Monson ,R .2002 .Citizens ,workers ,or fathers :Men in the history of U.S .social policy .In B .Hobson & D .Morgan) eds .(.Making men into fathers. New York :Cambridge University Press .Pp.91–61 .

Palkovitz ,R .2002 .Involved fathering and men's adult development :Provisional balances .Mahwah ,NJ :Erlbaum.

Rouhana ,N .1989 .The political transformation of the Palestinians in Israel :From acquiescence to challenge .Journal of Palestine Studies 18.59–38 :(3)

Rouhana ,N & .Ass'ad G .1998 .The crisis of minorities in ethnic states :The case of Palestinian citizens in Israel .International Journal of Middle East Studies:30 .346–321

Roy ,K.M .2006 .Fathers stories :A life course examination of paternal identity among low-income African American men .Journal of Family Issues–31 :(1)27 .54

Sa'ar ,A & .Yahia-Younis ,T .2006 .Masculinity in crisis :The case of Israeli-Palestinians .Paper presented at the Seventh Mediterranean social and political research meeting .Florence :European University Institute.

Shamai ,S .1991 .Patterns of parental involvement in the Kibbutz :The role of fathers in two parents families with regard of pre-adolescents .Master degree dissertation).Hebrew .(Tel Aviv :Tel Aviv University.

Sharon ,M & .Shanan ,I .1971 .The division of family labor .Megamot–358 :(4)17) 364Hebrew.(

Sikkuy Report .2003 The Sikkuy Report .2003 The Association for the Advancement of Civil Equality .Jerusalem :Sikkuy .Retrieved on January .2008 ,15 from <http://www.sikkuy.org.il/>

Tamis-LeMonda ,C.S & .Cabrera ,N .2002 .Cross-disciplinary challenges to the study of father involvement .In C.S .Tamis-LeMonda & N .Cabrera) eds .(Handbook of father involvement :Multidisciplinary perspectives .Mahwah ,NJ :Erlbaum .Pp. 620–599

Tripp-Reimer ,T & .Wilson ,S.E .1991 .Cross-cultural perspectives on fatherhood. In F.W .Bozett & S .Hanson) eds .(Fatherhood and families in cultural context. New York :Springer .Pp.27–1 .

Willott ,S & .Grifinn ,C .1997 .Wham bam ,am I a man :?Unemployed men talk about unemployment .Feminism & Psychology.128–107 :(1)7

קריאה נוספת

אמזלג-באהר, חי והכהן וולף, חי 2002. אבות אסירים בתהליכי שחרור ומשחרורים. ירושלים: המוסד לביטוח לאומי, מינהל המחקר והתכנון.

בר-גיורא, די 1995. תפיסות אבות את תפקידם האבהי ודפוסי ההתמודדות שלהם עם קשיים בהודו: מחקר השוואתי בין אבות גרושים "לא מחזיקים" לבין אבות נשואים. רמת גן: אוניברסיטת בר אילן.

דויטש, חי (עורך) 2004. אבות ומחבגרים: לקט הרצאות. ירושלים: מכון סאמיט.

ויטנברג, הי 2004. חווית האבהות של אבות לא משמורנים במרכזי קשר הורים-ילדים (עבודת גמר). ירושלים: האוניברסיטה העברית.

יפה, א' 1984. מעמדו של האב בשירותים החברתיים: הפונה הזנוח. חברה ורווחה הי(2): 133-126.

נרדי, חי ונרדי, ר' 1992. גברים בשינוי: בדרך לגבריות אחרת. תל אביב: מודן.

עברני, שי ושפירא ר' 1997. מקולות בודדים למעורבות והשפעה. ירושלים: משויב.

פרל, גי ופלד ע' 2006. אבהות ואלימות: מדריך להתערבות קבוצתית עם גברים אלימים כלפי בח זוגם. ירושלים: אשלים.

שגיא, אי ונחמן, שי 1983. תפקידו של הגבר במשפחה: שינוי בזווית הראייה והשלכותיו. חברה ורווחה הי (1): 3-14.

שגיא, אי וקורן-קריא נ' 1988. אבהות בשנות השמונים ובעתיד, התפתחויות חדשות ומגמות עולות. חברה ורווחה חי(4): 350-344.

שיין, מי 1990. ההבניה החברתית של אבהות: המקרה של אבות בעל כרתם בישראל (עבודת גמר). תל אביב: אוניברסיטת תל אביב.

Anderson, E.A., Kohler, J.K & Letiecq, B.L. 2005. Predictors of Depression among Low-Income, Nonresidential Fathers. *Journal of Family Issues*:(5)26 .567-547

Artazcoz, L. et al. 2004. Unemployment and Mental Health :Understanding the Interactions among Gender, Family Roles, and Social Class. *American Journal of Public Health*.88-82 :94

Atree, P. 2005. Parenting in the Context of Poverty :A Meta-Synthesis of the Qualitative Evidence. *Health and Social Care in the Community*.337-330 :(4)13

Bar-Yosef, R.W. 2001. Children of Two Cultures :Immigrant Children from Ethiopia in Israel. *Journal of Comparative Family Studies*.246-231 :(2)32

Baxandall, P. 2004. *Constructing Unemployment :The politics of Joblessness in East and West*. Aldershot :Ashgate.

Bozett, F & Hanson S. 1991. *Fatherhood and Families in Cultural Context*. New York :Springer Publishing Company.

Cole, M. 2007. Re-Thinking Unemployment :A Challenge to Jahoda et al. *Sociology*.1149-1133 :41

Coltrane, S. 1994. Theorizing Masculinities in Contemporary Social Science. In H. Brod and M. Kaufman) eds. (*Theorizing Masculinities*. Thousand Oaks, CA: Sage. Pp.60-38.

Connell, R. 2000. *The Men and the Boys*. Berkeley :University of California Press.

Cummings, E.M., Goeke-Morey, M.C & Raymond, J. 2004. Fathers in Family Context :Effects of Marital Quality and Marital Conflict. In M.E. Lamb) ed. (*The Role of the Father in Child Development*4) th ed. (New York :Wiley. Pp-196 .221

- Edin ,K .(2001) .Few good men :Why low-income single mothers don't get married .*The American Prospect*.31–26 :(4)11
- Fryer ,D & .Fagan ,R .2003 .Towards a Community Psychological Perspective on Unemployment and Mental Health Research .*American Journal of Community Psychology*.96–89 :(1/2)32
- Furstenberg ,F.F .1995 .Fathering in the inner city :Paternal participation and public policy .In M .Marsiglio) ed .(*Fatherhood :Contemporary Theory ,Research and Social Policy* .Thousand Oaks ,CA :Sage .Pp.147–119 .
- Kaufman ,M .1999 .Men ,Feminism ,and Men's Contradictory Experiences of Power .In J.A .Kuypers) ed .(*Men and Power* .Halifax :Fernwood .Pp.83–55 .
- Kimmel ,M .(2000) .*The Gendered Society* .New York :Oxford University Press.
- Lamb ,M.E) .ed .1986 .(*The Father's Role :Applied Perspectives* .New York :John Wiley.
- Lamb ,M.E ,.Pleck ,J.H & .Levine ,J.A .1987 .Effects of Increased Paternal Involvement on Fathers and Mothers .In C .Lewis & M .O'Brien) eds .(*Reassessing Fatherhood :New Observations on Fathers and the Modern Family* .Newbury Park ,CA :Sage .Pp.109–125.
- Lupton ,D & .Barclay ,L .1997 .*Constructing Fatherhood :Discourses and Experiences* .London :Sage Publications.
- Marsiglio,W ,.Hutchinson ,S & .Cohen ,M .2000 .Envisioning Fatherhood :A Social Psychological Perspective on Young Men without Kids .*Family Relations*–133 :49 .142
- McKee ,L & .O'Brien ,M) .eds .1982 .(*The father figure* .New York :Tavistock Publications.
- Nonn ,T .1998 .Hitting Bottom :Homelessness ,Poverty ,and Masculinity .In M .S. Kimmel & M.A .Messner) eds .(*Men's Lives*4 th ed .Boston :Allyn & Bacon .Pp. .327–318
- Peters ,H .E & .Day ,R.D .2000 .*Fatherhood :Research ,interventions ,and policies* .Binghamton ,NY :Haworth Press.
- Smooha ,S .1999 .Minority Status in an Ethnic Democracy :The Status of The Arab Minority in Israel .*Ethnic and Racial Studies*.413–389 :(3) 13
- Spera ,S ,.Buhrfeind ,E & .Pennebaker ,J.W .1994 .Expressive Writing and Coping with job Loss .*Academy of Management Journal*.733–722 :3
- Strier .R .2005 .Gendered Realities of Poverty :Men and Women's Views of Poverty in Jerusalem .*Social Service Review*.367–344 :
- Strier ,R ,.and Roer-Strier ,D .2005 .Fatherhood and Immigration :Perceptions of Israeli Immigrant Fathers from Ethiopia and the Former Soviet Union,' *Families in Society*.33–121 :69 ,

Strier ,R .et al .2005 .Fatherhood and Immigration :Challenging the Deficit Theory.
Child and Family Social Work.329–315 :10

Tessler ,M & .Grant ,A.K .1998 .Israel's Arab Citizens :The Continuing Struggle.
The Annals of the American Academy of Political and Social Science:(1)555
.113–97

Wilson ,J.W .1996 .*When Work Disappears :The World of the New Urban Poor*.
New York :Alfred A .Knopf.

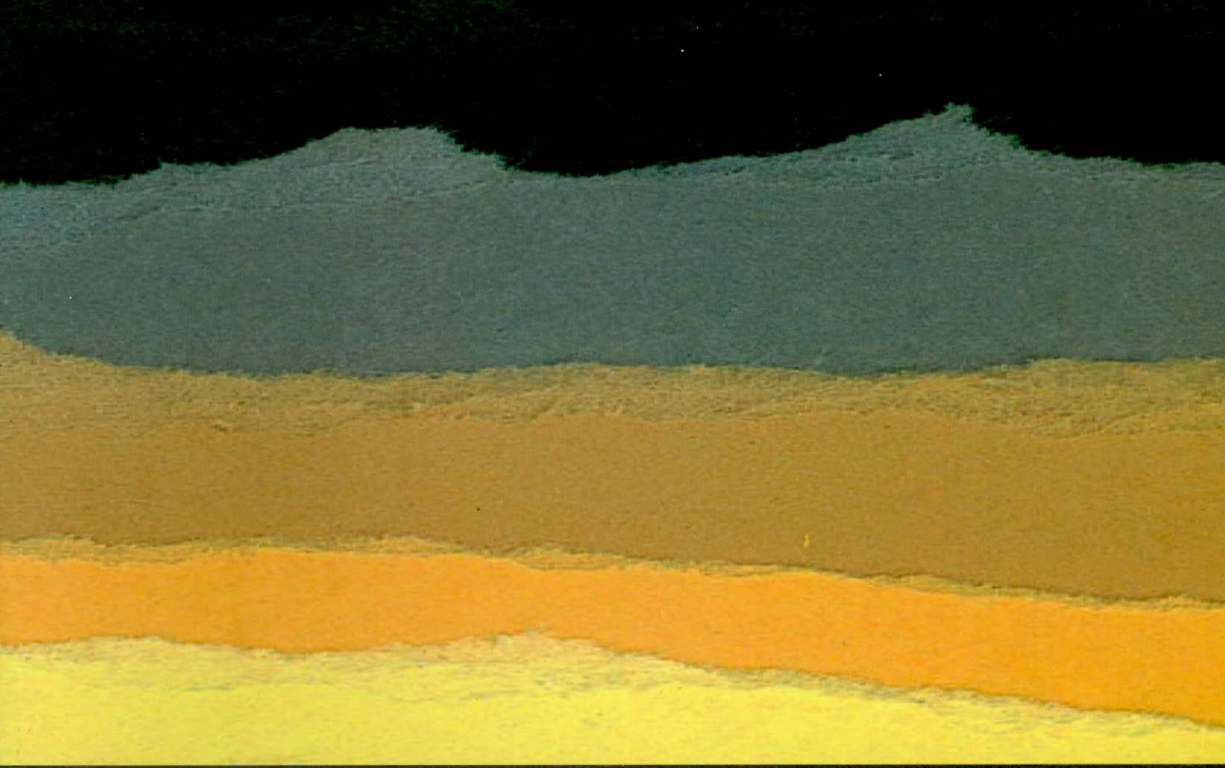
נספח

שאלות ראיון בראשית התהליך

1. מה זה בשבילך להיות אבא?
2. במה זה שונה מהקשר שלך עם אבא שלך?
3. מה זה להיות אבא מובטל?
4. אנא ספר לי על הילדים שלך
5. אנא ספר לי על הקשר שלך עם המשפחה
6. אנא ספר לי על הקשר שלך עם החברים בקבוצה
7. אנא ספר לי על הקשר שלך עם נותני השירותים
8. מה הדבר שאתה הכי רוצה שיקרה לך בקשר עם הילדים עד סוף השנה?
9. מה הדבר שאתה הכי רוצה שיקרה לך בקשר עם המשפחה עד סוף השנה?
10. מה הדבר שאתה הכי רוצה שיקרה לך בקשר עם החברים בקבוצה עד סוף השנה?
11. מה הדבר שאתה הכי רוצה שיקרה לך בקשר עם נותני השירותים עד סוף השנה?

שאלות התיעוד בסוף התהליך

1. מה הביא אותך לתוכנית? מה היו הציפיות שלך ממנה? פרט
2. מה לדעתך שכנע את האבות האחרים להשתתף? מה שכנע אותך? פרט
3. מה ייחודי בתוכנית? תן דוגמאות
4. האם היית ממליץ לאבות להשתתף בה? פרט
5. מה זה נחן לך באופן אישי? איך התוכנית השפיעה על המצב שלך? על ההרגשה האישית שלך? פרט ותן דוגמאות
6. מה לדעתך נתנה התוכנית לאבות המשתתפים? במה זה עזר להם? פרט
7. האם התוכנית השפיעה על הקשר שלך עם הילדים, עם האישה? אם כן, תאר איך זה השפיע; תן דוגמאות של השינויים
8. האם התוכנית השפיעה על הדרך בה אתה רואה איך זה להיות אבא? פרט
9. איך אפשר לשפר את התוכנית? מה היית ממליץ לשנות או להוסיף? מה היה עושה את התוכנית הזו למושלמת בעיניך?
10. ספר על רגע, מקרה או אירוע חיובי עבורך שקרה בתוכנית?
11. ספר על רגע, מקרה או אירוע שלילי עבורך שקרה בתוכנית?

אנו מקווים כי באמצעות תיעוד זה נוכל לחלוק את
ההתנסות ואת חוויית הלמידה הכרוכה בעבודה עם
אבות מחוסרי תעסוקה - אוכלוסייה המודרת, לרוב,
מהשירותים החברתיים.

